Monumenten Inventarisatie Project

Den Helder

Gemeentebeschrijving
herziene versie, april 1991

Foto omslag:
School in de stijl van de
Nieuwe Zakelijkheid uit
circa 1930 aan de
Hector Treubstraat.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850 *9*

3. Bodemgesteldheid *11*

4. Grondgebruik *13*
4.1 Situatie 1850 *13*
4.2 Ontwikkeling tot 1940 *13*
4.3 Landschapsbeeld *13*

5. Infrastructuur *15*
5.1 Wegen en waterwegen *15*
5.2 Dijken en kaden *16*
5.3 Spoorlijn *16*
5.4 Militaire infrastructuur *17*
5.5 Vliegveld *17*

6. Nederzettingsstructuur *19*
6.1 Algemeen *19*
6.2 Stad Den Helder *19*
6.2.1 Ontstaansgeschiedenis *19*
6.2.2 Functieveranderingen 1850-1940 *19*
6.2.3 Nederzettingsstructuur Den Helder in hoofdlijnen, 1850-1940 *19*
6.2.4 Na-oorlogse ontwikkelingen in Den Helder *19*
6.3 Huisduinen *23*
6.4 Julianadorp *23*
6.5 Verspreide bebouwing *24*

7. Bebouwingskarakteristiek *25*

8. Stedebouwkundige typologie *27*

9. Gebieden met bijzondere waarden *29*

Verantwoording inventarisatie *31*

Geraadpleegde werken *33*

Tabel *35*

Herkomst afbeeldingen *37*

Afbeeldingen *39*

Register *69*

Colofon *79*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van WVC om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940.
Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historisch stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatie-gebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografisce, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Den Helder. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Noorderkwartier worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de hoofdstukken 1 en 3 t/m 6 het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988.
Hoofdstuk 2. **Ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850** is toegevoegd om de daarna volgende hoofdstukken 3. **Grondgebruik** en 4. **Infrastructuur** goed te kunnen begrijpen.
Oorspronkelijk was de ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850 een onderdeel van hoofdstuk 7. **Nederzettingsstructuur.**

Voorts zijn aan de gemeentebeschrijving een bebouwingskarakteristiek, een stedebouwkundige typologie, een beschrijving van de gebieden met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Den Helder zijn verricht door mw. drs. N.C. van Goor, als projectmedewerker MIP verbonden aan de provincie Noord-Holland.

I. Inleiding

De gemeente Den Helder ligt op de noordelijkste punt van het vasteland van Noord-Holland in de M.I.P.-regio Noorderkwartier. De gemeente bestaat uit de stad Den Helder, de dorpen Huisduinen en Julianadorp en de gehuchten de Kooy, Friese Buurt en Blauwe Keet.
De gemeente Den Helder is in totaal 16050 ha. groot, waarvan 4501 ha. land is en 11549 ha. water.
In het westen, noorden en noordoosten wordt de gemeente begrensd door water, respectievelijk de Noordzee, het Marsdiep en het Balgzand. In het zuidoosten grenst de gemeente Den Helder aan de gemeente Anna Paulowna en in het zuiden aan de gemeente Callantsoog.
De gemeentegrenzen van de gemeente Den Helder zijn in de periode 1850-1940 niet veranderd.
Tengevolge van de oorlogshandelingen zijn grote delen van de vooroorlogse bebouwing verdwenen, terwijl vanaf de jaren '60 omvangrijke uitbreidingen buiten de, deels gereconstrueerde, stadskern zijn gerealiseerd.
De sinds de Franse tijd in Den Helder gevestigde marine drukt nog steeds een duidelijk stempel op het karakter van deze kustgemeente.

De M.I.P.-regio Noorderkwartier bestaat buiten de gemeente Den Helder uit de gemeenten Anna Paulowna, Callantsoog, Wieringen, Wieringermeer en Zijpe.

De stad Den Helder is volgens een gemeentelijke indeling opgedeeld in **stad binnen de linie** en **stad buiten de linie**. **Stad buiten de linie** betreft de nieuwbouwwijken en **stad binnen de linie** de oudere kern van Den Helder. De **stad binnen de linie** is volgens deze gemeentelijke indeling wederom opgedeeld in twee wijken (oost en west), welke weer zijn opgedeeld in te zamen 19 buurten.
Ten behoeve van de inventarisatie is de buurtindeling aangehouden waarbij de als buurten aangeduide forten **Erfprins** en **Dirksz. Admiraal** tezamen met de linie en de andere forten zijn samengevoegd tot één MIP-deelgebied **Linie en forten**. Tevens is een deel van de buurt Marinehaven met een deel van de buurt **Willemsoord** samengevoegd tot het MIP-deelgebied **Rijkswerf**. De stad Den Helder kent hierdoor de volgende MIP-deelgebieden:
Den Helder Stad/Centrum
Den Helder Stad/Van Galenbuurt
Den Helder Stad/Geleerdenbuurt
Den Helder Stad/Grachtengordel
Den Helder Stad/Havenbuurt
Den Helder Stad/Indische Buurt-noord
Den Helder Stad/Indische Buurt-zuid
Den Helder Stad/Mijnendienst
Den Helder Stad/Oostsloot
Den Helder Stad/Oud Den Helder
Den Helder Stad/Sluisdijk
Den Helder Stad/Tuindorp-oost
Den Helder Stad/Tuindorp-west
Den Helder Stad/Visbuurt
Den Helder Stad/Vogelbuurt
Den Helder Stad/Willemsoord
Den Helder/Linie en forten
Den Helder/Rijkswerf

Hiernaast kent de gemeente buiten de stad Den Helder nog de MIP-deelgebieden:
Den Helder/Buitengebied
Den Helder/Huisduinen
Den Helder/Julianadorp

De over de gehele gemeente verspreid liggende (betonnen) verdedigingswerken (bunkers, e.d.) welke niet tot de linie en haar forten behoren, zijn voor de overzichtelijkheid ondergebracht in een apart mapje Den Helder/Verdedigingswerken.
(Zie afbeeldingen 1 en 24.)

2. Ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850

De gemeente Den Helder is vanuit een waddeneiland ontstaan.
In het verleden hield het vasteland van Holland op bij 'Pethem bi der Zipe'. Ten noorden van 'Pethem bi der Zipe' lagen vier waddeneilanden waaronder 'het Eijlandt van Huysduijnen'. Vanuit dit eiland is de gemeente Den Helder ontstaan.
Het dorpje Huisduinen waarnaar het eiland vernoemd werd, dateert al uit het begin van de 8ste eeuw en lag aan de westzijde van het eiland.
Rond 1500 ontstond het gehucht Helder (of Hellere) op het eiland.
Dit gehucht lag ca. 1 km. ten noorden van het huidige Oud Den Helder, op een plek waar nu zee is.
In de loop der eeuwen werden grote delen van de noord- en westzijde van het eiland verzwolgen door de zee. Alhoewel aan de zuidoostzijde van het eiland in de 15de en 16de eeuw weer nieuwe gronden werden ingedijkt, de tegenwoordige polder Helder en Huisduinen, bleef de zee het land bedreigen.
In 1610 werd tussen 'Het Eijlandt van Huysduijnen' en de polder Callantsoog de Oldenbarneveltsdijk aangelegd om de zeedijken van de nieuwe polders Zijpe en Wieringerwaard te beschermen tegen de Noordzee. Door deze dijk werd het eiland verbonden met het vaste land van Holland. Het kweldergebied Buitenveld, dat achter deze Oldenbarneveltsdijk lag, kwam nu alleen nog maar onder water te staan via het Marsdiep.
In 1817, toen bij het graven van het kanaal Nieuwediep-Zijpe de Koegras Zeedijk aan de oostzijde van het Buitenveld werd aangelegd, werd dit kweldergebied ingepolderd en ontstond de polder Het Koegras.
De gemeente Den Helder bestond vanaf nu uit het voormalige eiland Huisduinen met haar aanpolderingen en het noordelijk deel van de polder Het Koegras.
Het zuidelijke gedeelte van de polder Het Koegras behoort bij de gemeente Callantsoog.

Het kanaal Nieuwediep-Zijpe werd gegraven naar aanleiding van de ontwikkeling van de haven van Den Helder.
In 1781 had de Staten-Generaal besloten om het Nieuwediep aan te wijzen tot een veilige ligplaats voor oorlogsschepen. Nog in datzelfde jaar werd met de aanleg van een haven begonnen aan de noordoostzijde van het voormalige eiland. Hierbij werd volgens plannen van Laurens Brandligt gebruik gemaakt van de getijdekreek aldaar en van nieuwe leidammen.
De aanleg van een oorlogshaven bracht de noodzaak van verdedigingswerken met zich mee. Er werd een eenvoudig stelsel van kustbatterijen aangelegd om zo een kustfront te vormen. Ten tijde van de aanleg van de haven en het kustfront bestond de gemeente Den Helder slechts uit het vissersdorp Huisduinen en het oude dorp Helder (de tegenwoordige buurt Oud Den Helder).
Na de Engels-Russische invasie van 1799 bleek dat er naast een kustverdediging ook dringend behoefte was aan een landverdediging. Onder Napoleon werd er begonnen aan de bouw van de vestingwerken voor de landverdediging (de Stelling van Den Helder), waarbij de Nederlandse inspecteur-generaal van de Waterstaat Jan Blanken Jansz. een groot aandeel in het ontwerp had.
De landverdediging zou gaan bestaan uit een gordel van vestingwerken welke vanaf de zuidzijde van de haven met een ruime boog tot aan de westzijde van het dorp Helder werden aangelegd. Het dorp Helder had in 1803 al een omwalling gekregen.

Het meest westelijk kwam Fort Lasalle (nu Fort Erfprins geheten) te liggen. In het midden van de verdedigings-linie Fort L'Ecluse (Fort Dirksz. Admiraal) en in het oosten Fort Dugommier (Het Nieuwe Werk, later Fort Oost- en Westoever). Deze met bastions en ravelijnen omgeven forten werden onderling verbonden door een verbindingswal met gracht (de linie). Aan de kustzijde werden nog de forten Morland (Kijkduin) en Dufalga (Falga) gebouwd. Het fort Dufalga is echter nooit geheel gereed gekomen en in 1913 werd het werk reeds vernietigd.
Het oorspronkelijke plan tot landverdediging voorzag in een nog uitgebreidere verdediging waarbij onder meer ook een fort (Fort Risban) bij de haven aan de noordzijde van Den Helder was gedacht. Door het vertrek van Napoleon in 1813 en de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden werden deze Franse plannen echter niet verder uitgevoerd. Wel werd de aanleg van de Stelling van Den Helder in sterk vereenvoudigde vorm voortgezet onder koning Willem I. Onder hem werd ook de reeds tijdens het bewind van Napoleon gestarte bouw van het marine-etablissement De Werf (nu Rijkswerf geheten) in een vereenvoudigde versie voltooid.
De discussie over een fort bij de haven bleef echter ook na 1813 aanhouden. Ondanks het feit dat Jan Blanken meerdere pogingen aan het adres van de koning deed om dit fort te mogen bouwen, zou pas in 1880-'84 het pantserfort op de Harssens bij de haven worden aangelegd. Dit fort zou de sluitsteen vormen van het oorspronkelijke plan van Blanken voor de Stelling van Den Helder.

Aangezien de linie ruim was uitgelegd rondom Oud Den Helder en de haven kon de stad zich daarbinnen na 1813 zonder moeite uitbreidden. Toen in 1825 het kanaal Nieuwediep-Zijpe opging in het in 1824 geopende Noordhollands Kanaal en in 1828 het Helders Kanaal werd gegraven als verbinding tussen Oud Den Helder en het Noordhollands Kanaal, zou de 'stad' inderdaad aanstalten gaan maken om zich uit te breidden.
Bij de haven ontstond een nieuwe woonbuurt, Nieuwediep geheten, welke ten noorden van de Werf kwam te liggen en zich langs het Helders Kanaal uitbreidde. Het Helders Kanaal vormde de enige verbinding tussen deze nieuwe wijk en het Oude Helder. Langs dit Helders Kanaal kwam na 1830 steeds meer bebouwing te staan. Ook het stuk van het Helders Kanaal bij de Westgracht en de Keizersgracht werd langzaam aan bebouwd, evenals de eerste straten van de achter het Helders Kanaal gelegen buurten zonder planmatige opzet bebouwd werden.

Rond 1850 bestond de gemeente Den Helder dus, naast het buitengebied en het dorpje Huisduinen, uit het Oude Helder in het noordwesten van de gemeente en de nieuwe buurt Nieuwediep in het oosten. Deze twee woonkernen groeiden langs het Helders Kanaal naar elkaar toe. Behalve langs dit deel van het Helders Kanaal was er rond 1850 al bebouwing langs het gehele Helders Kanaal, evenals in enkele straten in de direct achter het Helders Kanaal gelegen buurten.
Tot 1850 breidde de bebouwing in het dorp Huisduinen zich nauwelijks uit, afgezien van de bouw van het fort Kijkduin en de vuurtoren.
In deze vroege ruimtelijke ontwikkelingen is het latere Julianadorp nog niet betrokken aangezien dit dorp pas kort na de eeuwwisseling is gesticht (zie 6.4 Julianadorp).
(Zie afbeeldingen 4 en 5.)

3. Bodemgesteldheid

De bodem van de gemeente Den Helder is voor het grootste deel ontstaan uit ingesloten strandvlakten. Aan de oost-en zuidoostzijde van de gemeente zijn enkele vlakten van getijafzettingen. Zowel op de strandvlakten als op de getijafzettingen heeft zich in de loop der tijd jonge zeeklei, zowel kalkhoudend als kalkarm, afgezet.
Aan de westzijde van de gemeente bestaat de bodem uit zandgronden (lage en hoge kustduinen) welke eveneens zowel kalkhoudend als kalkarm zijn.

De terreinhoogte van de gemeente ligt gemiddeld tussen de - 0.1 en + 0.7 meter N.A.P. Het duingebied ligt tussen de + 1.8 en + 20 meter N.A.P.

De gronden van het voormalige eiland Huisduinen liggen hoger waardoor deze een natuurlijke afwatering hebben. De ten oosten en noordoosten van het voormalige eiland ingepolderde gronden wateren via vaarten met sluisjes af op het Noordhollands Kanaal, het Helders Kanaal en de Buitenlinie-gracht. Deze drie wateren weer via de Koopvaardersbinnenhaven uit op het Nieuwediep.
De zuidelijk gelegen in 1818 drooggelegde polder Het Koegras watert ook via vaarten en sluizen uit op het Noordhollands Kanaal. Het afwateringspatroon is in de periode 1850-1940 niet veranderd.
(Zie afbeelding 2.)

4. Grondgebruik

4.1 Situatie 1850

De grond van de gemeente Den Helder is in 1850 op verscheidene manieren in gebruik.
In het gebied buiten de linie, de polder Het Koegras en een gedeelte van de Polder Helder- en Huisduinen, is het grondgebruik voornamelijk agrarisch. Met name veel wei- en hooilanden zijn rond 1850 in deze polders te vinden. Ook twee nollengebieden, De Schooten en De Garst, zijn in deze periode in de polders te vinden.
De grond aan de westzijde van de gemeente is duingebied en loopt in een smalle strook van noord naar zuid.
De verkaveling in de polder Helder- en Huisduinen is één van een mengvorm; kleine, rechthoekige maar onregelmatig uitgelegde kavels.
De verkaveling van de polder Het Koegras bestond oorspronkelijk uit 54 grote rechthoekige kavels (waarbij er 12 onder de gemeente Callantsoog vallen).
Binnen de linie is de grond van Den Helder in 1850 in gebruik als militair terrein (de forten, havenwerken en linie zelf en het marine-etablissement De Werf) en als woongebied. De overige grond was in gebruik voor akkerbouw of lag braak.
De verkaveling binnen de linie bestond uit smalle rechthoekige kavels.
(Zie afbeelding 3.)

4.2 Ontwikkeling tot 1940

Tot 1940 vonden er in het grondgebruik van het buitengebied niet veel veranderingen plaats. Wel werden de grote kavels van de polder Het Koegras na 1900 gesplitst. Dit hield verband met de komst van kunstmest en een betere bemaling, waardoor men met kleinere percelen kon volstaan.
Het duingebied in de gemeente bleef in de periode 1850-1940 vrijwel hetzelfde.

In het gebruik van de grond binnen de linie vonden wel veranderingen plaats. Langzamerhand werden de akkergronden of braakliggende gronden binnen de linie bebouwd, waarbij het stratenpatroon voornamelijk werd geënt op de oude kavelstructuur.

Na 1940 hebben er in het grondgebruik van het buitengebied wel grote veranderingen plaatsgevonden. Vanaf de jaren '50 is de bloembollenteelt een zeer belangrijke bedrijfstak geworden in de polder Het Koegras; vele weilanden zijn hiertoe geschikt gemaakt.
Daarnaast ging de stad zich buiten de linie uitbreiden en verrezen er grote nieuwbouwwijken op het grondgebied ten zuiden van de linie (in de polder Het Koegras). Het Nollengebied De Schooten viel aan deze stadsuitbreiding ten prooi.

4.3 Landschapsbeeld

Het landschapsbeeld in de gemeente Den Helder geeft in het buitengebied in de periode 1850-1940 een open beeld te zien. Langs rechte en regelmatig uitgelegde wegen en vaarten bevindt zich op regelmatige afstand van elkaar bebouwing, voornamelijk bestaande uit (stolp-)-boerderijen. Het nollengebied De Garst ligt als een kleine heuvel in het polderlandschap.

Het kruisdorp Julianadorp geeft lintbebouwing te zien, evenals het vissersdorp Huisduinen.
Aan de westzijde van de gemeente verrijzen aan de horizon de duinen, met ten zuiden van Huisduinen het natuurpark 'Donkere Duinen'.
De vanaf de mobilisatie (1914-'18) aangelegde Nederlandse betonnen verdedigingswerken en later de in de Tweede Wereldoorlog gebouwde Duitse bunkers, bepalen ook voor een groot deel het aanzien van het buitengebied.
Verder komt in het buitengebied, met uitzondering van de weg-en erfbeplanting, betrekkelijk weinig geboomte voor.

In de stad Den Helder wordt het aanzien bepaald door de forten en de linie rondom de stad, door de Rijkswerf (marine) en de havenwerken en door de stedelijke bebouwing.

5. Infrastructuur

(Zie afbeeldingen 3 t/m 13.)

5.1 Wegen en waterwegen

De waterwegen zijn in de periode 1850-1940 in het buitengebied niet veranderd. Wel heeft het wegennet van het buitengebied in deze periode een kleine verandering ondergaan, in de vorm van verharding en/of uitbreidingen.
Zowel de wegen als waterwegen lopen in het buitengebied hoofdzakelijk in noord-zuid en west-oost richting.
De weg welke langs de Schoolvaart tot aan het Langevliet liep, is rond 1900 bij de stichting van Julianadorp doorgetrokken tot het Noordhollands Kanaal.
Voorts is na 1916 de weg langs het Langevliet doorgetrokken in noordelijke richting, door Fort Dirksz. Admiraal heen richting de stad Den Helder.
Over de buitenlinie, welke de forten onderling verbond, liep tot 1916 ook een weg (de Gemeenschapsweg). In de periode na 1916 is het gebruik van de buitenlinie als weg opgeheven.
In 1924 is de Duinweg, welke van Huisduinen in zuidelijke richting naar Groote Keeten en Callantsoog liep, aangelegd.
De wegen in het buitengebied hadden, met uitzondering van de weg langs het Noordhollands Kanaal, een lokale functie. De weg langs het Noordhollands Kanaal was van regionaal belang, daar zij Alkmaar met Den Helder verbond. Deze laatste weg was in 1850 al verhard, terwijl de overige wegen in de periode 1850-1940 verhard werden.

De vaarten in het buitengebied hadden in de periode 1850-1940 voornamelijk een afwateringsfunctie. De afwatering vond plaats via het van noord naar zuid lopende Noordhollands Kanaal. Dit in 1824 gegraven Noordhollands Kanaal had ook een verkeersfunctie. Zeeschepen voeren van Den Helder via het kanaal naar Amsterdam. In de periode tot 1940 boette het Noordhollands Kanaal aan betekenis in wat betreft haar verkeersfunctie voor zeeschepen door de opening van het Noordzeekanaal in 1876. Wel bleef het kanaal belangrijk voor de binnenvaart, de afwatering en in toenemende mate voor de recreatie.
De bij het oppervlak van de gemeente Den Helder behorende zee won in de periode 1850-1940 door kustafslag iets aan terrein.
Bij de uitbreiding van de bebouwing binnen de linie in de periode 1850-1940 is het patroon van de hoofdwegen afgeleid van de al van ouds hier aanwezige vijfsprong van landwegen.
Vanuit deze vijfsprong, die zich bevond waar nu de watertoren staat, hebben zich in de periode 1850-1940 de Polderweg, Javastraat, Middenweg, Boerhaavestraat en Spoorstraat ontwikkeld. Deze straten zijn dus eigenlijk oude landwegen welke zich in de periode 1850-1940 hebben ontwikkeld tot de hoofdstraten tussen de verschillende buurten.
Voorts hebben zich natuurlijk vele andere straten in het gebied binnen de linie in de periode 1850-1940 ontwikkeld. (zie hiervoor afbeelding 4 t/m 13 en 6. Nederzettingsstructuur).

Wat de waterwegen binnen de linie betreft is er niet veel veranderd in de periode 1850-1940.
Het Helders Kanaal welke vanaf het Noordhollands Kanaal langs de Achterbinnenhaven, Keizersgracht en Kanaalweg naar Oud Den Helder liep, heeft in de periode 1850-1940 dezelfde loop behouden. Ook de Koopvaardersbinnenhaven, de Buitenliniegracht en het water rondom de forten zijn in de periode 1850-1940 niet veranderd.

Rond 1920 werd op de plek van de voormalige omwalling van Oud Den Helder de Singel aangelegd. Deze Singel werd in het kader van het uitbreidingsplan van 1909 (zie 6.2.3 Nederzettingsstructuur Den Helder in hoofdlijnen, 1850-1940) als spuikanaal voor verversing van het Helders Kanaal aangelegd.
De haven heeft in de periode 1850-1940 bijna dezelfde oppervlakte en grootte behouden. Alleen hebben rond 1910 aanplempingen aan de oostzijde van de leidam, welke oostelijk voor de haven lag, plaats gevonden. Op deze aanplempingen werd gebouwd ten behoeve van de haven.
Pas na de Tweede Wereldoorlog, naar aanleiding van het besluit van 29 juni 1947 om Den Helder als enige marine-basis van ons land in te richten, hebben de marine-haven en haar werkplaatsen grote veranderingen en uitbreidingen ondergaan.
(Zie afbeeldingen 14 t/m 17 en 26.)

5.2 Dijken en kaden

De aan drie zijden aan water grenzende gemeente Den Helder werd in de periode 1850-1940 door duinen en dijken omgeven om het water te keren.
Aan de westzijde van de gemeente had (en heeft) de duinenrij deze waterkerende functie en aan de noord- en oostzijde zijn hiervoor dijken aangelegd.(respectievelijk de Helderse Zeedijk en Koegras Zeedijk).
In de periode 1850-1940 zijn deze dijken enkele keren verhoogd en verbreed. De Helderse Zeedijk, welke aan de noordzijde van de gemeente ligt en loopt van Het Wierhoofd richting Huisduinen, is in deze periode iets verder uitgebreid richting het dorp Huisduinen.
Op de kaart van Kuyper uit 1867 staat nog de 'Verloren Dijk' midden op het polderland aangegeven. Deze slaperdijk liep van Fort Dirksz. Admiraal via een haakse bocht in het westen naar het nollengebied de Garst.
Op de topografische kaart van 1913 is een gedeelte van deze dijk al verdwenen en op de kaart van 1946 is de 'Verloren Dijk' geheel verdwenen en alleen nog zichtbaar in de verkavelingsstructuur.
(Zie afbeelding 18.)

5.3 Spoorlijn

In 1865 werd de spoorlijn Alkmaar-Den Helder geopend. Deze lijn kwam in het zuid-oosten de gemeente Den Helder binnen en had haar eindpunt geheel in het noorden van Den Helder, tegen het Helders Kanaal aan.
In 1867 werd de spoorlijn doorgetrokken tot Haarlem en in 1878 tot Amsterdam.
De spoorlijn en haar eindstation hadden invloed op de groei en ontwikkeling van Den Helder. Doordat het eindstation precies tussen twee groeiende kernen van Den Helder gesitueerd werd, werd het aaneengroeien der afzonderlijke kernen hierdoor bevorderd (zie verder 6. Nederzettingsstructuur).
Bij het binnenkomen van de stad had de spoorlijn een aftakking naar de haven, dit voor goederenvervoer naar de spoorweg-haven, welke ten westen van Fort Westoever lag.
Ook bevond zich in de periode 1896-1917 een tramlijn in de gemeente Den Helder. Deze zomerlijn liep vanaf Het Wierhoofd (het punt waar de veerboten van Texel aankwamen) parallel aan de Helderse Zeedijk naar de badplaats Huisduinen. In de periode 1907-1910 is de spoorlijn, met een spoorbreedte van 700 mm. de smalste lijn van Nederland, wegens bedrijfswisselingen gesloten geweest.

In 1917 werd de spoorlijn na een ongeval definitief gesloten. Van het tracé van de voormalige spoorlijn is nu niets meer zichtbaar.
(Zie afbeelding 19.)

5.4 Militaire infrastructuur

Den Helder heeft een omvangrijke militaire infrastructuur. (Voor de ontwikkeling van de stelling van Den Helder en de Werf en haven tot 1850 zie 2. Ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850).

In de periode 1850-1940 bleef de Stelling van Den Helder (bestaande uit forten, kustbatterijen en een linie welke de forten onderling verbond) grotendeels gehandhaafd en intact. De kustbatterijen Kaaphoofd en Oost verdwenen in de periode 1867-1913. In 1880-'84 werd bij de haven het Fort op de Harssens gebouwd. Dit fort werd uitgevoerd met twee pantserkoepels, die in 1942 zijn verwijderd.
Met name op de forten vonden in de periode 1850-1940 vele verbouwingen plaats. Tussen 1916 en 1940 werd er een weg aangelegd door Fort Dirksz. Admiraal.
Ook nu nog is de verdedigingslinie qua aanzien voor een groot deel intact, al hebben de forten niet meer een primaire militaire verdedigingsfunctie maar worden zij voor andere doeleinden gebruikt door marine en gemeente.

Tijdens de mobilisatie (1914-'18) zijn de eerste betonnen verdedigingswerken in de gemeente gebouwd.
Deze betonnen kazematten e.d., zijn oorspronkelijk van Nederlandse makelij, maar tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er ook Duitse betonnen verdedigingswerken in de gemeente gebouwd.
De betonnen verdedigingswerken lagen door de gehele gemeente heen en ook nu nog resteren er vele exemplaren van.
(Zie afbeelding 20.)

5.5 Vliegveld

Ten behoeve van de marine-luchtvaart werd in 1918 bij Den Helder vliegveld de Kooy aangelegd. Dit vliegveld kwam aan de oostzijde van de polder Het Koegras te liggen. Rond 1927 werd het vliegveld uitgebreid en vergroot.
De Kooy is ook nu nog als vliegveld in gebruik bij de marine-luchtmacht. Ook bestaat er sinds een paar jaar een burger helihaven de Kooy.
(Zie afbeelding 20.)

6. Nederzettingsstructuur

6.1 Algemeen

De gemeente Den Helder bestaat anno 1989 uit de stad Den Helder, de dorpen Huisduinen en Julianadorp en de gehuchten de Kooy, Friese Buurt en Blauwe Keet.
Volgens de Militaire Topografische kaart van 1858 bestond de gemeente toentertijd uit de stad Helder met de wijken Nieuwediep en Nieuwstad, het dorp Huisduinen en het gehucht de Kooi.
Op de Topografische kaarten van 1913-'16 bestaat de gemeente uit de stad Den Helder, de dorpen Huisduinen en Julianadorp en het gehucht de Kooi.
De in 1946 verkende Topografische kaart laat Den Helder als stad zien en voorts Huisduinen, Julianadorp en de Kooy als dorpen.

Naast de stad Den Helder en de dorpen Huisduinen en Julianadorp bevatte de gemeente tussen 1850-1940 verspreide bebouwing, vooral in de polder Het Koegras; dit betrof voornamelijk landbouwbedrijven (o.m. stolpboerderijen).
Voor bevolkingsontwikkeling gemeente Den Helder in de periode 1850-1940, zie tabel 1.
(Zie afbeeldingen 4 t/m 13 en 21 t/m 23.)

6.2 Stad Den Helder

6.2.1 Ontstaansgeschiedenis

Voor de ontstaansgeschiedenis van Den Helder zie 2. Ontwikkeling gemeente Den Helder tot 1850.

6.2.2 Functieveranderingen 1850-1940

De belangrijkste inkomstenbronnen voor Den Helder waren in 1850 de visserij, met de daarbij horende visverwerkingsnijverheid, de marine-basis en de havens. Zelf had Den Helder een functie als verzorgingscentrum voor de stad en de nabije omgeving.
Zijn bloeitijd beleefde Den Helder tussen 1851 en 1876 door de vestiging van het Koninklijk Instituut voor de Marine (1857), de uitbreiding van de marinewerf (1866-1868), de aanleg van de spoorwegverbindingen met Alkmaar (1865) en Haarlem (1867) en de verbetering van de veerdienst op Texel. Van 1871 af was Den Helder voorts afvaarthaven van de schepen der Stoomvaart Maatschappij Nederland.
Door de aanleg van het Noordzeekanaal in 1876 verloor Den Helder zijn functie van voorhaven van Amsterdam. De Stoomvaartmaatschappij Nederland vertrok naar de hoofdstad en ook de visserij van Den Helder kon op den duur niet meer met die van IJmuiden concurreren. Zo bleven er in de periode tot 1940 als pijlers van het bestaan van Den Helder slechts over: de marine en de functie van verzorgingscentrum (winkels, scholen, e.d.) voor de nabije omgeving, Het Koegras en Texel.
De niet militaire stuwende industrie in Den Helder in de periode 1850-1940 betekende weinig en omvatte in hoofdzaak een drukkerij en enige confectie-industrie.

6.2.3 Nederzettingsstructuur Den Helder in hoofdlijnen, 1850-1940

De stad Den Helder bestond rond 1850 uit bebouwing in het oude dorp Helder en rond de marinehaven (buurt Nieuwediep). Ook langs het Helders Kanaal, welke deze twee stadsdelen met elkaar verbond, was al bebouwing evenals er in de later Visbuurt en Oostsloot genoemde

buurten, welke zich respectievelijk bevonden ten zuidwesten van de Achterbinnenhaven en in de haakse bocht van het Helders Kanaal, al bouwactiviteiten hadden plaatsgevonden.
Vanaf 1850 groeide langzamerhand eerst de buurten Oostsloot en Centrum vol. De bebouwing van deze buurten, gelegen in de hoek van het Helders Kanaal en begrensd door de later Prins Hendriklaan en Beatrixstraat genoemde wegen, werd mede in de hand gewerkt door de bouw van een station in 1865 dat midden in de weilanden tussen de buurten Oud Helder en Nieuwediep kwam te liggen. Door de ligging van dit station gingen deze buurten, en dan met name Nieuwediep, zich uitbreidden richting station. Zo ontstonden dus de buurten Centrum en Oostsloot.
De bebouwing in de buurten Centrum en Oostsloot vond plaats op het oude verkavelingspatroon en betrof goedkope particuliere woningbouw bestaande uit rijen vrijwel identieke (arbeiders)woningen van één bouwlaag onder kap met de noklijn parallel aan de weg.
Rond de Spoorstraat (gelegen in de buurt Centrum) is vanouds het winkelcentrum van Den Helder. Hier is de bebouwing grootschaliger en hebben met name in het begin van de 20ste eeuw zich grote veranderingen voorgedaan. Vele panden in de winkelstraten Spoorstraat, Koningstraat en Keizerstraat zijn in deze periode vervangen door grootschalige stedelijk aandoende panden met architectonische waarde, vaak meerdere bouwkavels bestrijkend.
Ook de grachtengordel had een winkelfunctie. Vooral langs de Kanaalweg, Westerstraat en Zuidstraat bevonden zich in de periode 1850-1940 vele winkels. Naast het feit dat de bebouwing aan de grachtengordel zich in de periode 1850-1940 uitbreidde en verdichtte, pastten ook de bestaande panden zich aan aan de dan heersende bouwstijl. Vele winkeliers lieten hun pand aanpassen aan de nieuwste bouwstijl of lieten zelfs een nieuw pand in de heersende stijl optrekken.
Opvallend bij de bebouwing langs de grachtengordel is dat kleine en grotere panden willekeurig naast elkaar staan. Zowel de één bouwlaag hoge (arbeiders)woningen, kenmerkend voor de buurten achter de grachtengordel, als grote notabelenwoningen stonden hier naast elkaar.

Rond 1890 waren ook de buurten Sluisdijk en Visbuurt volgebouwd met het zelfde type goedkope particuliere woningbouw van één bouwlaag onder kap als in de buurten Oostsloot en Centrum. Ook in deze buurten vond de bebouwing voornamelijk plaats op het oude verkavelingspatroon. De Visbuurt was een wijk waar zich naast woonbebouwing ook kleine bedrijven op het gebied van de visverwerkende industrie bevonden. Vandaar de naam Visbuurt. Ook heeft hier in het verleden, zij het slechts voor een paar maanden, de visafslag plaatsgevonden (de visafslag heeft verder altijd bij Het Wierhoofd plaatsgehad).

Rond 1895-1900 werd ten westen van het station de Van Galenbuurt aangelegd. Deze met een regelmatig stratenpatroon aangelegde wijk wordt begrensd door de Van Speijkstraat, de Krugerstraat, de Polderweg en de Kerkgracht. Ook deze wijk werd bebouwd met aanééngesloten goedkope woningbouw van één bouwlaag onder kap en noklijn evenwijdig aan de straat.
Zowel de Krugerstraat als de Van Galenstraat, welke laatste een winkelfunctie had in deze buurt, hadden gemengde bebouwing van goedkope woningbouw van één of twee bouwlagen.
Voorts werd in de periode rond 1900 de buurt Sluisdijk verder volgebouwd evenals de Visbuurt. Ook dit betrof weer goedkope woningbouw van één bouwlaag onder kap.

De bebouwing in zowel de buurten Oostsloot, Centrum, Visbuurt, Sluisdijk als Van Galenbuurt was vrijwel identiek.

In 1901 ging de Woningwet van kracht waardoor gemeenten met meer dan 10.000 inwoners verplicht werden een uitbreidingsplan op te stellen. Ook de gemeente Den Helder moest een uitbreidingsplan maken. In 1909 werd dit door de inspecteur van de volkshuisvesting ir. W. van Boven ontworpen plan vastgesteld (zie afb.).
Het plan voorzag in uitbreidingen aan de zuidwest-zijde (uitbreiding West) en zuidoost-zijde (uitbreiding Oost) van Den Helder, waarbij in uitbreiding West het noordelijk deel was bestemd voor betere bebouwing en het zuidelijk deel voor middenstands- en arbeiders-woningen[1]. Ook werd de Singel (het spuikanaal voor verversing van het Helders Kanaal) in dit plan opgenomen. Een aantal woningbouw-complexen welke de komende jaren in het kader van de Woningwet zouden worden gerealiseerd, waren eveneens al in het uitbreidingsplan opgenomen (Cronjéstraat/De Wetstraat, Florastraat e.o., Rozenstraat e.o., Balistraat; zie voor meer details hieronder).
Bij de verdere uitvoering van het uitbreidingsplan in 1917 bleek dat de aangenomen blokdiepte niet berekend was op het stichten van grotere gebouwen, vandaar dat er een algemene herziening van het plan werd ontworpen[2]. Hiervan is geen kaart bekend.
In het uitbreidingsplan was aan de westzijde tegen de linie aan, ook een stadspark gedacht. Dit later Churchill-park genoemde park werd begin jaren '30 aangelegd.

De aanleg van de in het kader van de Woningwet te bouwen woningbouwcomplexen begon in 1913 met het woningbouwcomplex aan de Cronjéstraat, De Wetstraat en Polderweg (Van Galenbuurt). In 1915 werd vervolgens een woningbouwcomplex aangelegd aan de Tuinstraat, Rozenstraat en omgeving. Dit complex lag destijds midden in de weilanden. Ook werd in dit jaar zo'n zelfde type complex, zij het klein-schaliger, aangelegd aan de Van Hogendorpstraat hoek Fabrieksgracht (Visbuurt).
In 1919 werd vlak bij het complex aan de Rozenstraat een ander maar bijna identiek woningbouwcomplex gebouwd aan de Florastraat, Brakkeveldweg en omgeving. Dit complex is nu volledig verbouwd.
In 1919 werd in de Balistraat een woningbouwcomplex aangelegd. Ook dit complex lag destijds midden in de weilanden, zonder enige andere vorm van bebouwing eromheen.
Het laatste woningbouwcomplex van vóór de oorlog werd in 1922 rond de Van Galenstraat, Cronjéstraat en De Wetstraat aangelegd. Dit gedeelte-lijk in de stijl van de Amsterdamse School gebouwde complex (architect Krijnen) kwam tot stand onder woningbouwvereniging Helder en omvatte tevens een kantoor en twee winkels. Al deze woningbouwcomplexen waren al op het uitbreidingsplan van 1909 in grote lijnen aangegeven.

In de periode 1920-1940 hebben er als gevolg van het uitbreidingsplan veel bouwactiviteiten plaatsgevonden binnen de linie van Den Helder. Zo werd rond 1930 de zuidwestzijde van de Van Galenbuurt uitgebreid met eenvoudige middenstandswoningen. Deze bebouwing liep tot aan de Lombokstraat. De wijk werd aangelegd met voortuinen en plantsoenen. Ook de Singel (later Prins Willem Alexander Singel genoemd) is in deze

[1] De Woningwet 1902-1929, blz. 117.
[2] De Woningwet 1902-1929, blz. 117.

periode bebouwd, zij het met grotere middenstandswoningen en herenhuizen, evenals de Timorlaan en Javastraat.
Rond 1934 werden rondom de Balistraat de Ceramstraat, Sumatrastraat en Niasstraat aangelegd. De bebouwing in deze straten betrof middenstandswoningen. De Ceramstraat bevat bebouwing in het kader van de sociale woningbouw bestaande uit van hoek tot hoek lopende blokken huizen van twee bouwlagen onder kap, met opvallende details en hoekoplossingen voor winkels. Ook in deze wijk werden voortuinen en plantsoenen aangelegd.
Rond 1932 werd ook een begin gemaakt met de aanleg van de Geleerdenbuurt. Deze ten zuidoosten van de Middenweg gelegen wijk is gedeeltelijk in 1932-'33 aangelegd en gedeeltelijk na de oorlog. Ook hier betrof de bebouwing (eenvoudige) middenstandswoningen met voortuinen e.d. en winkelpanden op de hoeken. In de aanleg van de wijk zijn meerdere plantsoenen ontworpen.
Voorts werd rond 1930 Tuindorp aangelegd rondom de woningbouwcomplexen aan de Tuinstraat, Rozenstraat en Florastraat. De wijk Tuindorp kwam ingeklemd te liggen tussen de Geleerdenbuurt, de spoorlijn en de linie en bevatte eveneens eenvoudige middenstandswoningen. Ook in deze wijkaanleg werden plantsoenen en voortuinen ontworpen.
In de jaren '30 van deze eeuw werd de Visbuurt verder verdicht en werd er een nieuwe buurt aangelegd ten zuiden van de Visbuurt, de Vogelbuurt. De verdichting van de Visbuurt betrof een mengeling van eenvoudige woningbouw en eenvoudige middenstandswoningen, terwijl de bebouwing van de Vogelbuurt middenstandswoningen betrof. Ook de Vogelbuurt heeft een wijkaanleg met plantsoenen, voortuinen e.d.
Bovenstaande vóór-oorlogse bebouwing is merendeels volgens het uitbreidingsplan geschied, al is er op sommige plaatsen (met name in de oostelijke uitbreiding ten zuiden van de Ruyghweg en in mindere mate in de Indische buurten noord en zuid) wel van het uitbreidingsplan afgeweken.

De verschillende buurten zijn voornamelijk ontwikkeld vanuit, en worden gescheiden door, de vanouds aanwezige landwegen welke vanaf de vijfsprong (waar nu de watertoren staat) ontsprongen. De Polderweg vormt de scheiding tussen de Van Galenbuurt en de buurten Centrum en Oostsloot, de Javastraat is de scheidslijn tussen het noord- en zuiddeel van de Indische buurt, de Middenweg vormt de scheiding tussen de Indische buurt-zuid en de Geleerdenbuurt en de Ruyghweg vormt de scheidslijn tussen de Visbuurt en Vogelbuurt.
Langs deze voormalige landwegen ontstond in de periode 1850-1940 een gemengde bebouwing (oudere bebouwing en het type bebouwing van de erachter gelegen buurten) vaak met een buurtwinkelfunctie (Middenweg, Polderweg en Brakkeveldweg). Ook de Sluisdijkstraat is een voormalige oude landweg; deze scheidde in de periode 1850-1940 de buurt Sluisdijk van de Visbuurt.
(Zie afbeeldingen 5 t/m 9 en 24 t/m 26.)

6.2.4 Na-oorlogse ontwikkelingen in Den Helder
In de Tweede Wereldoorlog is Den Helder door de Duitsers ingenomen geweest daar het een zeer strategisch gelegen oorlogshaven bezat.
Op last van de Duitsers is in deze periode de buurt Oud Den Helder volledig afgebroken evenals de bebouwing aan de noordzijde van het Helders Kanaal (Kanaalweg en Hoofdgracht). Deze afbraak geschiedde ten behoeve van de Atlantik-wall en de verdediging van Den Helder.
Na de oorlog werd Oud Den Helder weer opgebouwd volgens een nieuw stratenpatroon, maar de noordzijde van het Helders Kanaal werd slechts

voor een gedeelte weer bebouwd. Bij deze wederopbouwplannen was ir. Wieger Bruin betrokken.
Na de Tweede Wereldoorlog vond verdichting en uitbreiding plaats van verscheidene buurten binnen de linie. Deze na-oorlogse uitbreidingen vonden niet meer volgens het uitbreidingsplan van 1909 plaats.
Rond 1960 is het N.S.-station iets naar het zuiden verplaatst naar zijn huidige plek bij de kruising Julianaplein/Middenweg. Hierbij werd het gebied rondom de oude en nieuwe plek van het station geheel vernieuwd.
Vanaf de jaren '60 heeft Den Helder zich verder uitgebreid buiten de linie in de polder Het Koegras. In deze polder ontstonden ten zuiden van de linie enorme nieuwbouwwijken. In de periode 1974-'78 heeft er stadsvernieuwing door de architecten W. Brinkman, H. Klunder, J. Verhoeven en N. Witstok plaatsgevonden in de buurt Sluisdijk ten zuiden van de Beatrixstraat. Een gedeelte van de buurt Oostsloot is in het begin van de jaren '80 vernieuwd.

Wat de Rijkswerf en de linie met haar forten betreft, heeft hier in de periode 1850-1940 uitbreiding en vervanging van de bebouwing plaatsgevonden. Uitbreiding van de marine-haven vond echter pas op grote schaal na de oorlog plaats.

6.3 Huisduinen

Het dorp Huisduinen dateert al uit het begin van de 8ste eeuw en ligt aan de westzijde van de gemeente tegen de Noordzee aan. Het is een langgerekt west-oost georiënteerd dorp met de Badhuisstraat als belangrijkste bebouwde straat.
Huisduinen is vanouds een vissersdorp en in vroegere tijden vertrokken de walvisvaarders vanuit dit dorp.
In de periode 1850-1940 heeft het dorp haar visserij-functie langzamerhand verloren en heeft het meer een functie gekregen als badplaats en woon- of vakantieplaats van gegoede burgers uit Den Helder, Alkmaar en omgeving. Voorts heeft het dorp een kustbewakingsfunctie. Hiertoe is onder meer in 1877-'78 aan de noordzijde van het dorp, de markante rode gietijzeren vuurtoren naar een ontwerp van Q. Harder geplaatst. Deze vuurtoren kwam ter vervanging van het licht op Fort Kijkduin, ten zuiden van Huisduinen.
In het duingebied achter het dorp werden rond 1925-'30 vele villa's en vakantiewoningen gebouwd. Ook resteert hier nog een voorbeeld van een houten kapiteinswoning. In het begin van de Tweede Wereldoorlog (1942) is op het Galgenveld, in het duingebied achter Huisduinen, door de Duitsers een officierslogement en artilleriewerkplaats gebouwd.
In 1948, vlak na de oorlog, werden in Huisduinen door de Zweedse regering geschonken noodwoningen gebouwd. Deze zijn nog steeds aanwezig.
Huisduinen bezat in de periode 1850-1940 een school en een kerk.
De huidige Nederlands Hervormde kerk werd in 1896 gesticht.
(Zie afbeelding 27.)

6.4 Julianadorp

Julianadorp is begin 20ste eeuw gesticht. Naar aanleiding van de toename van het kunstmestgebruik waren er economisch gezien betere toekomstmogelijkheden voor de polder Het Koegras. Een kleinzoon van de eerste eigenaar van de polder, Pieter Loopuyt, vatte het plan op om samen met een aantal familieleden een stuk land te kopen om te exploiteren tot bouwgrond voor het stichten van een dorpje. Tezamen met elf mensen

ging hij een Maatschap aan welke 2,6 ha. grond kocht. Op de aangekochte grond werd een pleintje geprojecteerd met rondom 22 perceeltjes (Het Loopuytpark). Dit was het begin van het sinds 1909 Julianadorp geheten dorpje. De stichting van het dorp vond plaats ter hoogte van de school aan het Langevliet, welke hier reeds eerder lag. Het dorp bestaat uit een kleine kern rondom het Loopuytpark en lintbebouwing langs de Schoolweg, Langevliet en Van Foreestweg, welke tezamen de structuur van een kruisdorp vormen. In de periode tot 1940 heeft Julianadorp zich voornamelijk verdicht, onder meer met een klein complex van arbeiderswoningen aan de J. van der Veerstraat.
Julianadorp had voornamelijk een functie als verzorgingscentrum voor de polder Het Koegras.
Het dorp bezat al sinds ca. 1900 een school (dus voor de stichting van Julianadorp) en sinds 1910 een Nederlands Hervormde Kerk.
Na de Tweede Wereldoorlog is er in het zuidwestelijk kwadrant van het kruisdorp een enorme nieuwbouwwijk verrezen.
(Zie afbeelding 28.)

6.5 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing in het buitengebied van Den Helder bestond in de periode 1850-1940 voornamelijk uit op regelmatige afstand van elkaar gelegen landbouwbedrijven (voornamelijk stolpboerderijen).
De gehuchten De Kooy en Friese Buurt zijn kleine buurtjes van wat meer geconcentreerde bebouwing (al staat Friese Buurt in de periode 1850-1940 niet als gehucht op de kaarten). Bij de Kooy betreft het geconcentreerde bebouwing in de buurt van vliegveld de Kooy.
In het buitengebied bevonden zich voorts betonnen verdedigingswerken welke vanaf 1914 werden gebouwd. De in de oorlog gebouwde bunkers zijn van Duitse makelij. Ook hebben de Duitsers in de oorlog andere voor hen noodzakelijke gebouwen gebouwd, zoals bijvoorbeeld een noodhospitaal langs de Nieuweweg.

Ten zuidwesten van de stad Den Helder bevindt zich een begraafplaats, welke al rond 1800 moet zijn gesticht. Deze begraafplaats ligt tussen het dorp Huisduinen en de na-oorlogse nieuwbouwwijken ten zuiden van de linie. In de periode 1850-1940 lag de begraafplaats echter geheel vrij in het buitengebied.
De begraafplaats is vrij groot van oppervlakte en bestaat uit drie delen: een katholiek deel, een algemeen deel en een Joods deel. Met name van de Joodse begraafplaats is bekend dat deze al van vóór 1800 dateert. Zowel op het katholieke deel als op het algemene deel van de begraafplaats bevindt zich een kapel c.q. aula uit de MIP-periode.
De begraafplaats is heden ten dage nog steeds in gebruik.

In de na-oorlogse periode zijn er door een sterke toename van de recreatieve functie van met name het duingebied, een aantal campings, bungalowparken en sportparken in het buitengebied van Den Helder ontstaan.

7. Bebouwingskarakteristiek

De oudste buurten van het binnen de linie gelegen deel van de stad Den Helder, kennen overwegend hetzelfde type bebouwing. De straten in deze buurten (Oostsloot, Centrum, Visbuurt, Van Galenbuurt en gedeeltelijk Sluisdijk) zijn regelmatig uitgelegd, al dan niet volgens het oude verkavelingspatroon. De bebouwing bestaat merendeels uit aanéengesloten blokken (arbeiders)woningbouw van één bouwlaag onder veelal mansardekap met noklijn evenwijdig aan de straat. De bebouwing is wel in de loop der tijd merendeels sterk gewijzigd door renovatie e.d. Met name de gevelindeling is veelal gewijzigd (grotere ramen etc.) en vaak zijn grote dakkapellen toegevoegd. In een enkel geval kan nog een redelijk oorspronkelijk pand worden aangetroffen. Ook totale nieuwbouw (stadsvernieuwing) heeft op sommige plekken, zowel individueel als in clusters, plaatsgevonden.
De hoofdstraten in deze wijken geven meestal een iets ander bebouwingsbeeld te zien. Hier is de bebouwing meestal iets hoger (twee bouwlagen) en groter. Er zijn vaak winkels in deze straten gevestigd.
Een groot deel van de buurt Sluisdijk is in de jaren '80 geheel aan stadsvernieuwing ten prooi gevallen. Hier zijn nu nieuwbouw flats en huizen gebouwd.

De in de periode 1913-1922 als gevolg van de Woningwet gebouwde woningbouwcomplexen zijn merendeels nog intact. Met name het in 1922 bij de Van Galenstraat aangelegde complexje is stedebouwkundig nog zeer aardig. Dit complex ligt aan een driehoekig met groen begroeid plein.
In vrijwel alle woningbouwcomplexen zijn de oorspronkelijke ramen en deuren veelal vervangen door kunststof. Ook is veelal de raamindeling iets gewijzigd.

De vanaf circa 1920 aangelegde middenstandsbuurten (Indische buurt Noord, Indische buurt Zuid, Geleerdenbuurt, Tuindorp-west en Vogelbuurt) zijn merendeels nog zeer intact. In deze wijken staan twee of meer onder één kap geschakelde woningen, van veelal twee bouwlagen hoog en onder zadeldak. Het merendeel van deze woningen dateert van rond 1930.
Opvallend in deze wijken zijn de vele plantsoenen en voortuinen (tuinwijkachtige ontwikkeling). Zowel de architectuur van de huizen als het stratenpatroon zijn nog vrijwel overal intact. Oorspronkelijk zaten op de hoeken van de blokken woningen veelal winkels, deze zijn nu merendeels verdwenen.
Na de Tweede Wereldoorlog zijn met name deze wijken verder naar het zuiden toe (richting linie) bebouwd geraakt. Deze bebouwing uit de jaren '50-'60 bestaat veelal uit éengezinswoningen van twee of meer onder één kap en enkele lage (drie/vier verdiepingen) flats.

De na de Tweede Wereldoorlog weer opgebouwde buurt
Oud Den Helder bestaat uit aanéengesloten blokken eenvoudige éengezinswoningen van twee bouwlagen onder zadeldaken. Het stratenpatroon in deze nieuw uitgelegde buurt is regelmatig in tegenstelling tot het voor-oorlogse kronkelige stratenpatroon.
De nieuwbouw (wederopbouw) ten noorden van de Kanaalweg is vrij recent (jaren '70) en bestaat uit flats van enkele verdiepingen hoogte.
Het rond 1960 heringerichte Julianaplein en omgeving (dit in verband met de verplaatsing van het NS-station) kent lage flats uit het begin van

de jaren '60, van circa drie bouwlagen met winkels eronder. Het achter het Julianaplein gelegen Bernhardplein is in de jaren '70 geheel vernieuwd, hier staan nu grootschalige nieuwbouwprojecten als de schouwburg en de bibliotheek. Ook andere bebouwing rondom deze twee pleinen is in de jaren '70 veelal vernieuwd. Opvallend in dit voormalige oude centrum is de uit 1908 daterende watertoren naar ontwerp van J. Schotel. De watertoren is in 1959-'60 verbouwd.

Het bebouwingsbeeld in Huisduinen geeft een afwisseling te zien van kleine villaatjes uit de jaren '20-'30 (Duinweg e.o.), een enkele oudere visserswoning, de houten Zweedse noodwoningen uit 1948 (Badhuisstraat e.o.) en wat recente nieuwbouw. Met name het op de hoek Zeeweg/ Badhuisstraat gelegen nieuwbouw hotel Oranje, is door zijn vorm en grootte zeer opvallend binnen Huisduinen. Voorts zijn de uit 1877-'78 daterende vuurtoren en het in 1942 gebouwde officierslogement Galgenveld opvallende elementen in het hedendaagse Huisduinen.

Julianadorp kent een afwisseling van eenvoudige agrarische bebouwing (eenvoudige voormalige landarbeiderswoningen van één bouwlaag onder zadeldak en een enkele stolpboerderij) met eenvoudige woonhuizen van veelal één bouwlaag onder (steil) zadeldak.
Met name de bebouwing rondom het Loopuytpark is sterk gewijzigd. Door de winkelfunctie van veel van deze panden zijn met name de puien gewijzigd. Karakteristiek in het Loopuytpark is de muziektent uit het begin van deze eeuw. De lineaire bebouwing langs de Schoolweg is nog merendeels intact. De aan de J. van der Veerstraat gelegen arbeiders-woningen zijn ook nog merendeels intact.
Het meest opvallend in het hedendaagse Julianadorp zijn de enorme nieuwbouwwijken aan de westzijde van het dorp. Deze in de jaren '70 aangelegde wijken domineren het beeld van de omliggende Polder Het Koegras. Opvallend op de kruising Schoolweg/Langevliet zijn de daar nog aanwezige bunkers.

De merendeels agrarische bebouwing in het buitengebied is in verband met de bedrijfsfunctie van de objecten veelal vernieuwd in de afgelopen jaren. Er zijn nog slechts enkele, merendeels oorspronkelijke (stolp)-boerderijen te vinden. De overige boerderijen zijn sterk gewijzigd of zelfs nieuw opgebouwd. Voorts zijn in het buitengebied nog vele (betonnen) verdedigingswerken aanwezig, zowel van Nederlandse als Duitse makelij.

8. Stedebouwkundige typologie

De stedebouwkundige typologie is toegepast op Den Helder stad binnen de linie daar dit gedeelte van Den Helder een stedelijk karakter bezit. Voor Den Helder stad buiten de linie en voor het buitengebied zijn geen stedebouwkundige typologieën gemaakt daar deze gebieden voornamelijk nieuwbouw en agrarische bebouwing bevatten.

De stedebouwkundige typologie bestaat uit een kaart waarop het karakter van de uitbreidingen welke tussen 1850 en 1940 in de stad hebben plaatsgevonden, is aangegeven.
Ook de al vóór 1850 ontwikkelde gebieden (bijv. de forten, de Rijkswerf e.d.) zijn hierop aangegeven, daar deze gebieden juist in de periode 1850-1940 sterk verdicht en uitgebreid werden en hun definitieve vorm kregen.
Het kaartbeeld is gemaakt volgens de publikatie **Stedebouwkundige ontwikkelingen (1850-1940)**, uitgave RdMz 1987.

Onder de tuinwijkachtige ontwikkelingen worden de buurten verstaan welke werden bebouwd met (eenvoudige) middenstandswoningen en/of herenhuizen en welke een plantsoenen en tuinaanleg bezaten. Ook de buurten met woningbouwcomplexen zijn hierin ondergebracht.
In de periode 1850-1940 kende de stad Den Helder binnen de linie twee groengebieden; het rond 1930 aangelegde Churchill-park (later zo genoemd) en het eveneens in die periode aangelegde marine-sportterrein.
Onder de categorie 'andere gebieden' zijn de Rijkswerf, een kazernecomplex en de linie met forten ondergebracht. Deze zijn ingedeeld als 'militaire gebieden' en niet ingedeeld bij industriegebieden. Op de Rijkswerf bevindt zich weliswaar voor een groot deel industrie, maar ook opleidingsinstituten, ontspanningsgebouwen e.d. werden in de periode 1850-1940 op het grondgebied van de Rijkswerf neergezet. Dit en het feit dat de Rijkswerf een besloten en militair karakter bezat (het was geheel in handen van de marine) was doorslaggevend voor de toegepaste indeling.
Ook het Ankerpark en omgeving valt onder de categorie 'andere gebieden', gezien de concentratie van scholen, politie- en douanegebouwen aldaar. In dit kleine gebied komt verder geen industrie of woonbebouwing voor, waardoor het gebied een specifiek karakter heeft gekregen.

Na bestudering van de stedebouwkundige typologie kaart kan geconcludeerd worden dat:
- er relatief veel tuinwijkachtige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 binnen de stad Den Helder voorkomen;
- er een aanzienlijk deel van de stad is gereconstrueerd na 1940 (onder meer Oud Den Helder, de noordzijde van de Kanaalweg, de omgeving van het Julianaplein en een deel van de buurt Sluisdijk);
- er relatief veel militaire gebieden voorkomen binnen de stad Den Helder (de Rijkswerf, linie en forten, kazernecomplex).

(Zie afbeelding 29.)

9. Gebieden met bijzondere waarden

Als gebieden met bijzondere waarden binnen de gemeente Den Helder zijn aangewezen de Rijkswerf Willemsoord en de aan de zuidzijde van de stad gelegen linie met de forten Erfprins, Dirksz. Admiraal, Oost- en Westoever, de Harssens en Kijkduin.
Weliswaar dateren zowel de Rijkswerf als de linie en de forten al uit 1813, maar qua verschijningsvorm, ligging en sociaal-economische en historische ontwikkeling zijn zij zo belangrijk geweest voor Den Helder in de periode 1850-1940, dat aanwijzing tot gebied met bijzondere waarde gerechtvaardigd lijkt. Voorts hebben deze gebieden juist in de periode 1850-1940 vele uitbreidingen en vernieuwingen ondergaan en heeft met name de Rijkswerf zijn definitieve vorm gekregen.
Ook nu nog zijn de Rijkswerf, de linie en de forten, ondanks vele wijzigingen en verbouwingen, nog steeds zeer belangrijk en karakteristiek voor de stad Den Helder.

De woonbuurten in de stad Den Helder onderscheiden zich mede ten gevolge van de na-oorlogse reconstructies, stadsvernieuwing en renovaties, niet zodanig in stedebouwkundige kwaliteit dat hier gebieden met bijzondere waarden zijn aan te wijzen. In Huisduinen en Julianadorp is dit evenmin het geval.
(Zie afbeelding 30.)

Verantwoording inventarisatie

Bij de inventarisatie van de gemeente Den Helder zijn objecten uit de periode 1850-1940 als kerken, pastorieën, scholen, raadhuizen etc. altijd geïnventariseerd, ook als de objecten niet meer hun oorspronkelijke functie bezaten.
Aangezien de gebieden met bijzondere waarden in oorsprong uit 1813 dateren, zijn in deze gebieden alle gave en belangwekkende objecten uit de periode 1813-1945 geïnventariseerd.
Wat de verdedigingswerken (zowel van Nederlandse als Duitse makelij) betreft zijn deze, als de staat van het object het toeliet, altijd geïnventariseerd. Ook overige door de Duitsers in de oorlog gebouwde objecten zijn, mits zij aan een bepaalde ondergrens voldeden, geïnventariseerd.
Wat de bebouwing in de verschillende (uitbreidings-) buurten betreft zijn, naast de al hierboven genoemde categorieën, alle objecten met een architectonische, architectuur-historische of sociaal-historische waarde geïnventariseerd en is voorts per buurt een zo gaaf mogelijk type van de in die buurt voorkomende bebouwing geïnventariseerd als voorbeeld van de bebouwingsvorm in de periode 1850-1940 in die buurt.
De woningbouwcomplexen uit het eerste kwart van de 20ste eeuw, welke in verschillende buurten liggen, zijn bij redelijke gaafheid geïnventariseerd.
In de kernen Huisduinen en Julianadorp zijn naast de al eerder genoemde categorieën als kerken e.d., objecten met een lokaal-historische waarde geïnventariseerd.
In het buitengebied is met name de nog intact zijnde agrarische bebouwing geïnventariseerd.

Uit de inventarisatie-werkzaamheden kwam naar voren dat in de buurten met goedkope (particuliere) woningbouw veel renovatie, vernieuwing e.d. had plaatsgevonden. In deze buurten waren nog maar heel weinig panden in hun oorspronkelijke staat terug te vinden.
In de buurten met middenstandswoningen en herenhuizen was de gaafheid en oorspronkelijkheid van de panden daarentegen nog zeer groot.

Geraadpleegde werken

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden,* Gorinchem 1839-'51.

Atlas van historische verdedigingswerken in Nederland, deel IIIb: de provincie Noordholland, uitgave van de Stichting Menno van Coehoorn, jaartal onbekend.

Beknopte bouwgeschiedenis van het Fort Dirksz. Admiraal te Den Helder, april 1988.

Beschrijving van de provincie Noord-Holland, behorende bij de Waterstaatskaart, Den Haag 1950.

Betonnen verdedigingswerken uit de 20ste eeuw; een nieuwe opgave voor monumentenzorg?, uitgave Provinciaal Bestuur Noord-Holland, Haarlem 1987.

De bodem van Noord-Holland, uitgave van de Stichting voor bodemkartering, Wageningen 1974.

Engel, W.I. en J. Kok, *Trams en tramlijnen, stoomtrams van Wadden tot IJ,* Rotterdam 1973.

Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50 000, uitgave de Stichting voor Bodemkartering, Wageningen/Rijks Geologische Dienst, Haarlem 1977.

Graaf-Hoornsman, E. de, *Julianadorp het hart van het Koegras,* Den Burg 1984.

Heide, Gerrit van der, *Langs het Noordhollands- en Noordzeekanaal,* Zwolle 1987.

Hendrikx, J., Het Koegras toen en nu, in: *West-Friesland Oud en Nieuw,* 30e bundel 1963, blz. 152-162.

Heusden, G.H. van, *Van Nieuwediep tot Groot Den Helder,* Den Helder 1954.

Jongenelen, ir. J.G., De Helderse Zeewering - een strijd met steen, in: *West-Friesland, Oud en Nieuw,* 30e bundel, 1963, blz. 10-117.

Kuyper, J., *Gemeente Atlas van de provincie Noord-Holland 1869,* Groningen 1984.

Kijk Den Helder in foto's, bureau voorlichting gemeente Den Helder, Den Helder 1982.

Laman Trip, Jhr. ir. S., Groei- afbraak- en wederopbouw, in: *West-Friesland, Oud en Nieuw,* 30e bundel, 1963, blz. 15-28.

Mann, H.G.Th., *Bedijking van den polder Het Koegras in 1817 en de aanleg van het Groot Noordhollandsch Kanaal,* ca. 920.

De Physique Existentie dezes lands, Jan Blanken inspecteur-generaal van de Waterstaat (1755-1838), tentoonstellingscatalogus Rijksmuseum Amsterdam 1987.

Rapport der Provinciale commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, uitgave van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, deel 2: Kop van Noord-Holland en West-Friesland, Haarlem 1951.

Rapport inzake Joodse begraafplaatsen in Noord-Holland, uitgave Culturele Raad Noord-Holland, 1989.

Reinders Folmer-van Prooijen, C., *Rijkswerf Willemsoord 1822-1982,* september 1982.

Ruijter, P. de, *Voor volkshuisvesting en stedebouw,* Utrecht 1987.

Stedebouwkundige ontwikkelingen (1850-1940), publikatie RDMZ 1987.

Talsma, Harry, *Den Helder '40-'45, de Afbraak,* Den Helder 1983

Veerman, J.G.A., De ontwikkeling van Den Helder als marinebasis, in: *West-Friesland, Oud en Nieuw,* 30e bundel, 1963, blz. 93-108

50 jaar woningwet 1902-1952, Alphen aan den Rijn 1952.

Westenberg, dr. J., Spel van land en water om Huisduinen en Den Helder, in: *West-Friesland, Oud en Nieuw,* 30e bundel, 1963, blz. 118-131

De Woningwet 1902-1929, uitgave NIVS Amsterdam 1929.

Tabel

Tabel 1 **Bevolkingsgegevens gemeente Den Helder in de periode 1850-1940**

Jaar	Mannen	Vrouwen	Totaal
1851			10923
1860			14316
1870			19401
1875			21328
1880			20010
1890	11586	11145	22731
1900	13470	12372	25842
1910	14332	13026	27358
1920	14867	14045	28912
1925	16501	14005	30506
1930	15203	14223	29426
1940	14931	13020	27951
1989			61647

Bron:
Databank bevolkingsgegevens Universiteit van Amsterdam, vakgroep sociale geografie, 1988

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden; door auteur ingetekend op kaart ETD Noord-Holland.
2. Bodemkaart gemeente Den Helder; De bodem van Noord-Holland, uitgave van de Stichting voor bodemkartering, Wageningen 1974.
3. De oorspronkelijke kavelverdeling in de polder Het Koegras; H.G.Th. Mann, Bedijking van den polder Het Koegras in 1817 en de aanleg van het Groot Noordhollandsch Kanaal, ca. 1920.
4. Den Helder 1830; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
5. Den Helder 1865; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
6. Den Helder 1890; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
7. Den Helder 1920; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
8. Den Helder 1940; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
9. Den Helder 1945; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
10. Den Helder 1867; J. Kuyper, Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869, Groningen 1984.
11. Den Helder rond 1910; Historische Atlas Noord-Holland, Den Ilp 1989. Kaartbeelden 156, 157, 174, 175, 192 en 193, verkend in 1877, gedeeltelijk herzien in 1907.
12. Den Helder rond 1945; Topografische kaart uit circa 1947.
13. Den Helder 1983; Topografische kaart 1983.
14. Waterwegen in de gemeente Den Helder 1850-1940; door auteur getekend
15. Wegennet in de gemeente Den Helder 1850; door auteur getekend.
16. Wegennet in de gemeente Den Helder 1940; door auteur getekend.
17. Wegennet in de gemeente Den Helder 1989; door auteur getekend.
18. Dijken in de gemeente Den Helder 1850-1940; door auteur getekend.
19. Spoor- en tramlijn in de gemeente Den Helder 1850-1940; door auteur getekend.
20. Ligging militaire objecten in de gemeente Den Helder en vliegveld; door auteur getekend.
21. Ligging van de kernen in de gemeente Den Helder rond 1858; door auteur getekend.
22. Ligging van de kernen in de gemeente Den Helder rond 1946; door auteur getekend.
23. Ligging van de kernen in de gemeente Den Helder anno 1989; door auteur getekend.
24. Gemeentelijke wijk- en buurtindeling stad Den Helder; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
25. Uitbreidingsplan gemeente Den Helder 1909; 50 jaar woningwet, 1902-1952. Alphen aan den Rijn 1952.
26. Plattegrond stad Den Helder anno 1989; uitgave VVV Den Helder.
27. Plattegrond Huisduinen; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
28. Plattegrond Julianadorp; kaart afkomstig van Openbare Werken gemeente Den Helder.
29. Stedebouwkundige typologie kaart; door auteur getekend volgens rapport Stedebouwkundige ontwikkelingen (1850-1940), RDMZ 1987, op basis topografische kaart 1983.
30. Kaart gebieden met bijzondere waarden; door auteur getekend op basis topografische kaart 1983.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

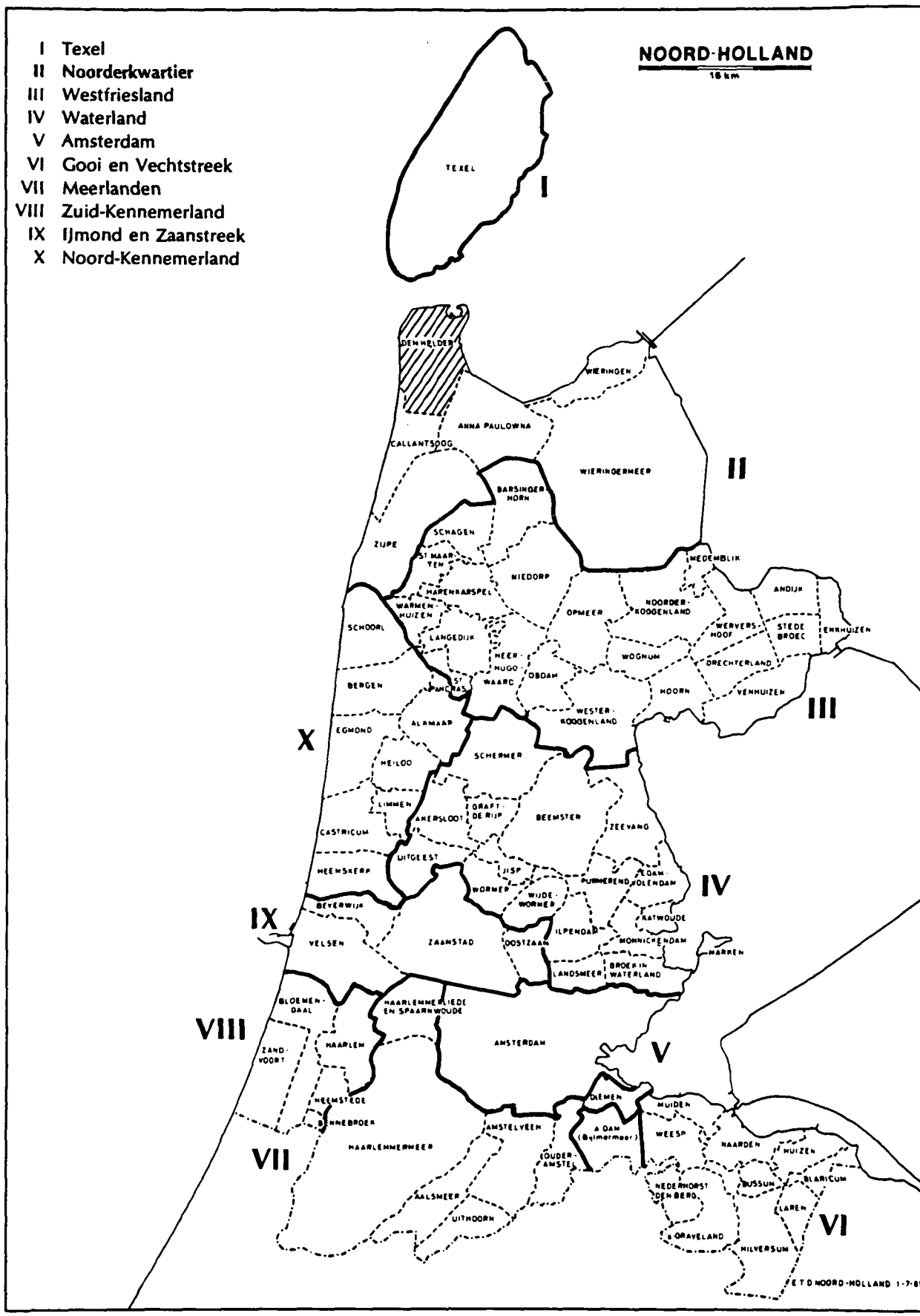

2. Bodemkaart gemeente Den Helder

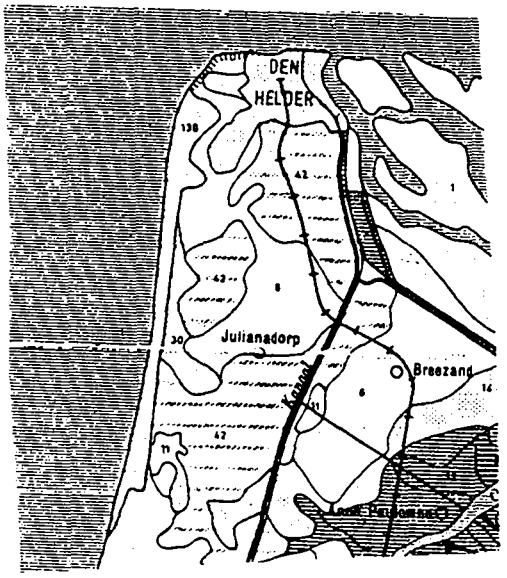

JONGE ZEEKLEIGRONDEN

Kalkrijk en kalkhoudend

Humusarm en ondiep matig humeus

Aflopend of homogeen

6 kleiarm zand

Overwegend kleiarm zand binnen 50 cm

11 complex van kleiig zand tot klei

Kalkarm, soms beneden 50 cm kalkhoudend

Humusarm en ondiep humeus

Aflopend of homogeen

30 kleiarm tot matig kleiig fijn zand (M50 : 100-250 μ)

Complex: kalkrijk tot kalkarm

Humusarm en ondiep humeus

Associatie van no's 6, 10 en 11 met kalkarme duintjes

42 complex van zand tot lichte klei

ZANDGRONDEN

ZANDGRONDEN

Associatie: kalkhoudend en kalkarm

Hoog

Humusarm; arm zand

230 niet lemig fijn zand

3. Oorspronkelijke kavelverdeling in polder Het Koegras

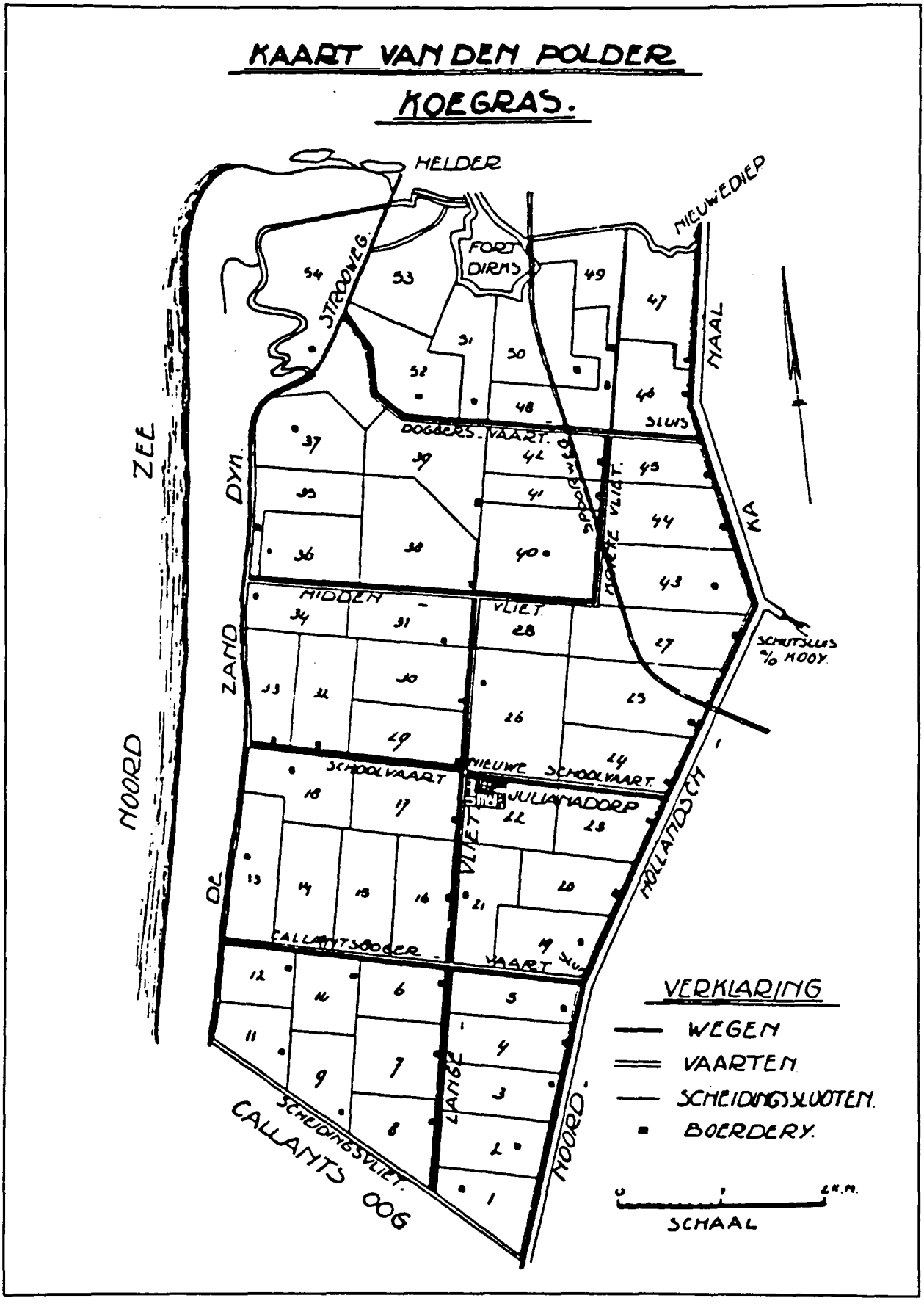

4. Den Helder 1830

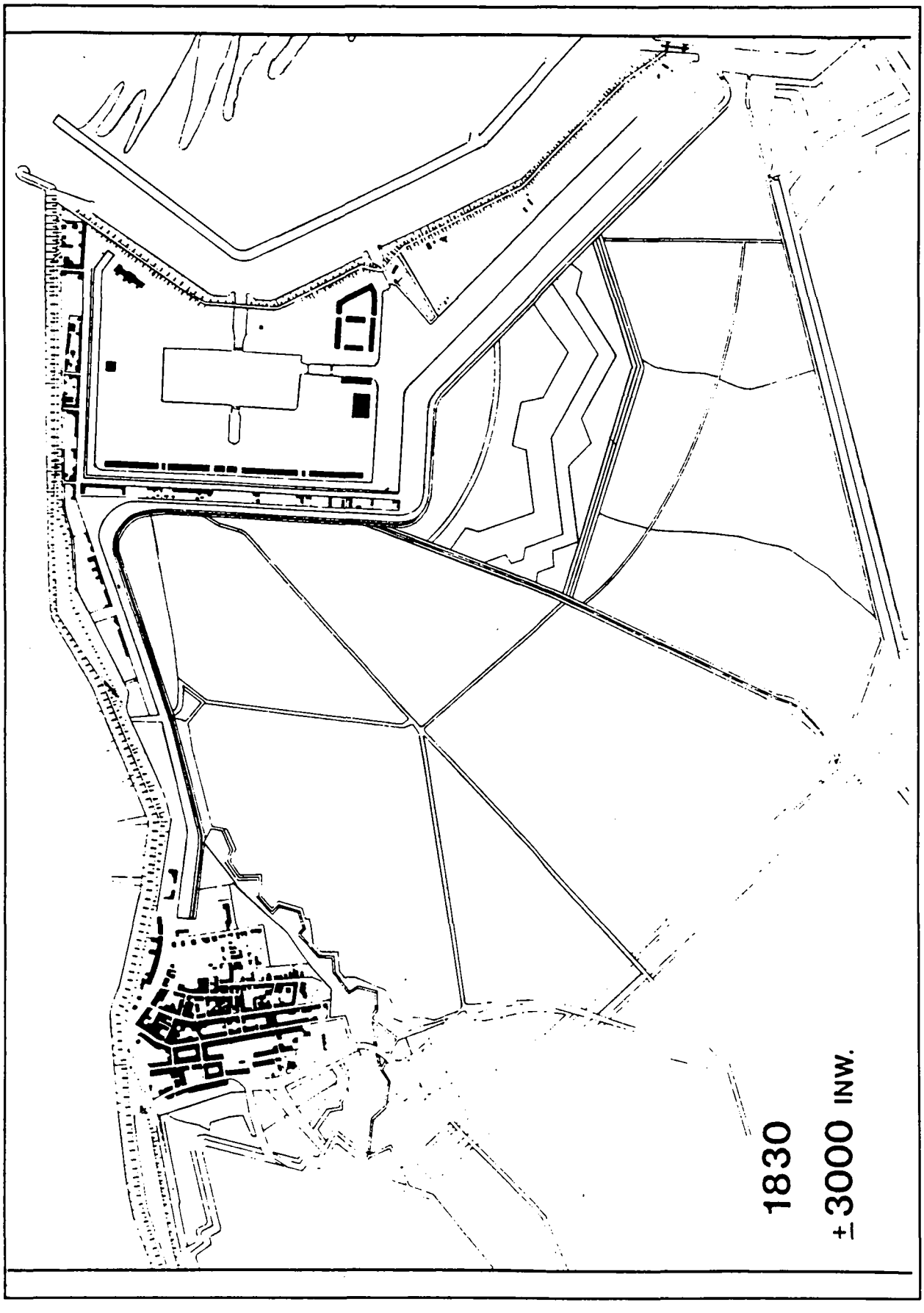

5. Den Helder 1865

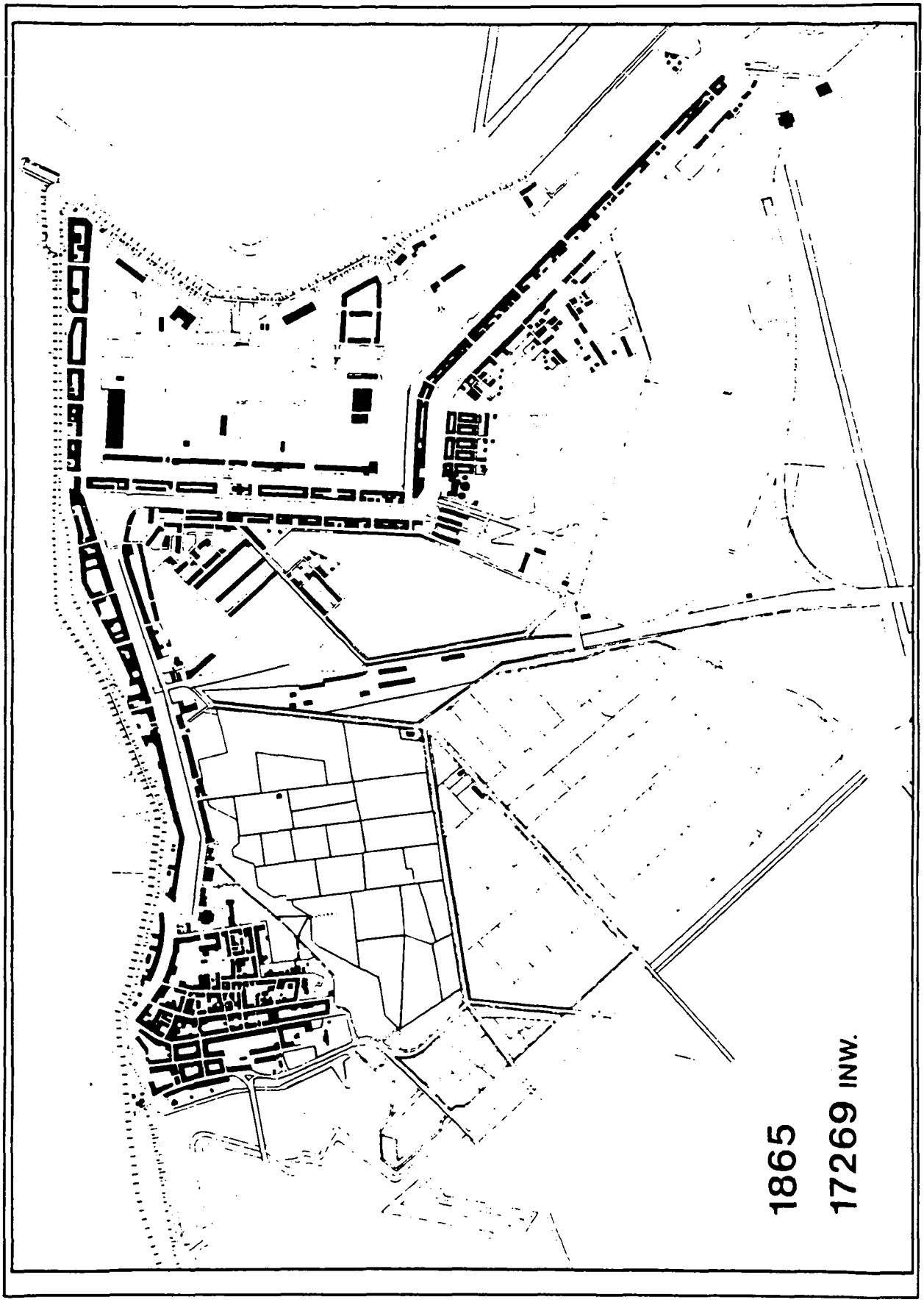

6. Den Helder 1890

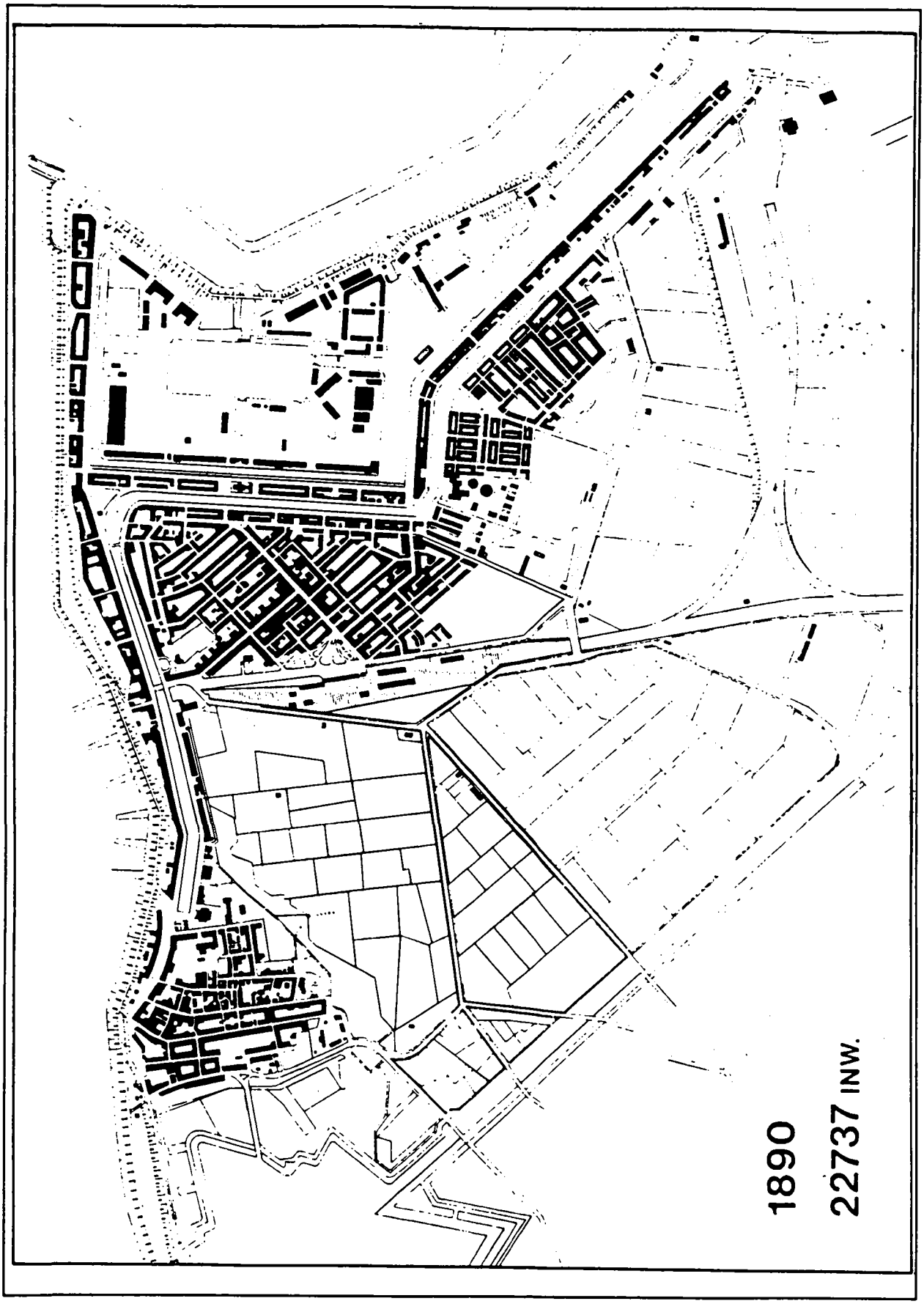

7. Den Helder 1920

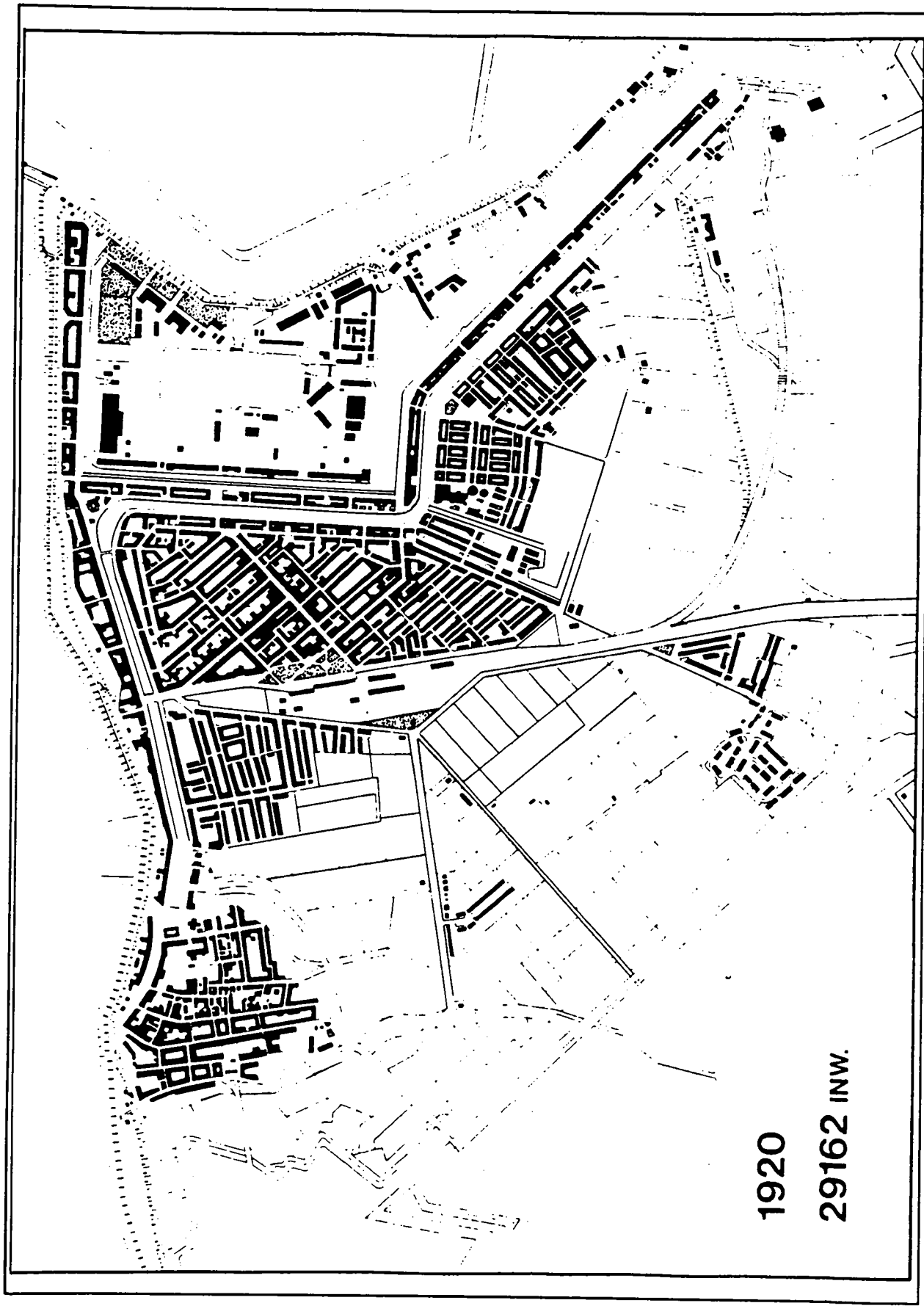

8. Den Helder 1940

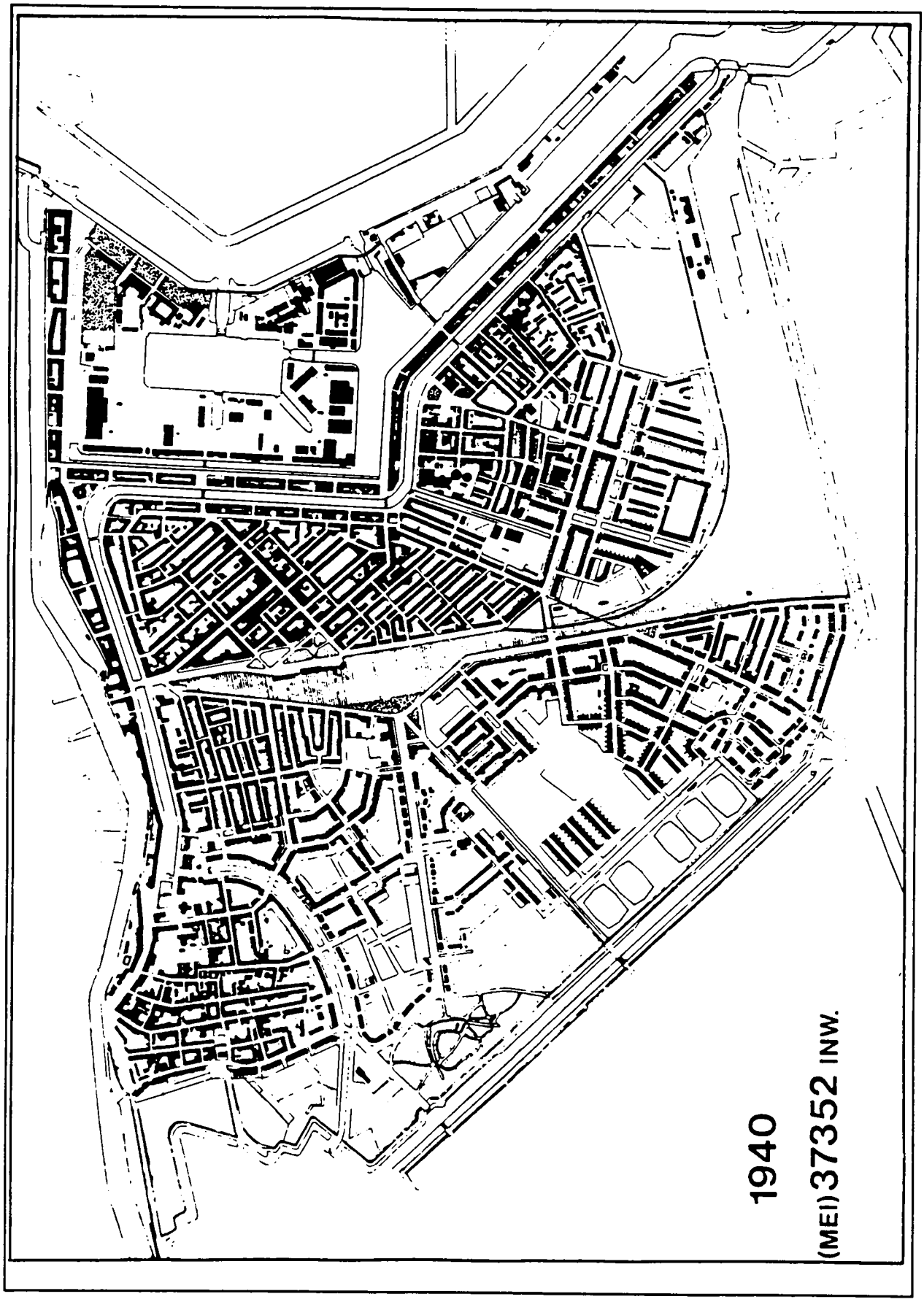

9. Den Helder 1945

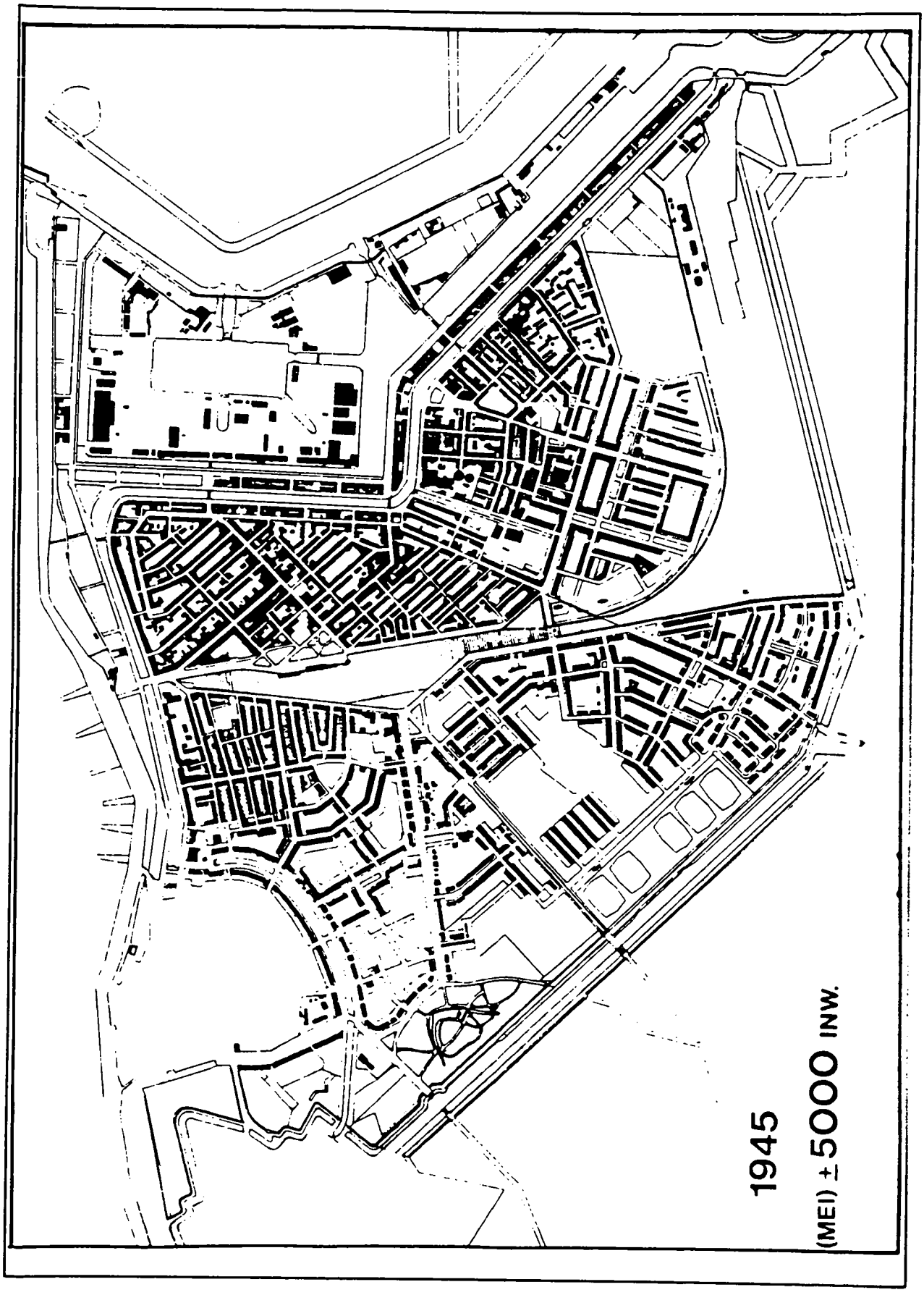

10. Den Helder 1867

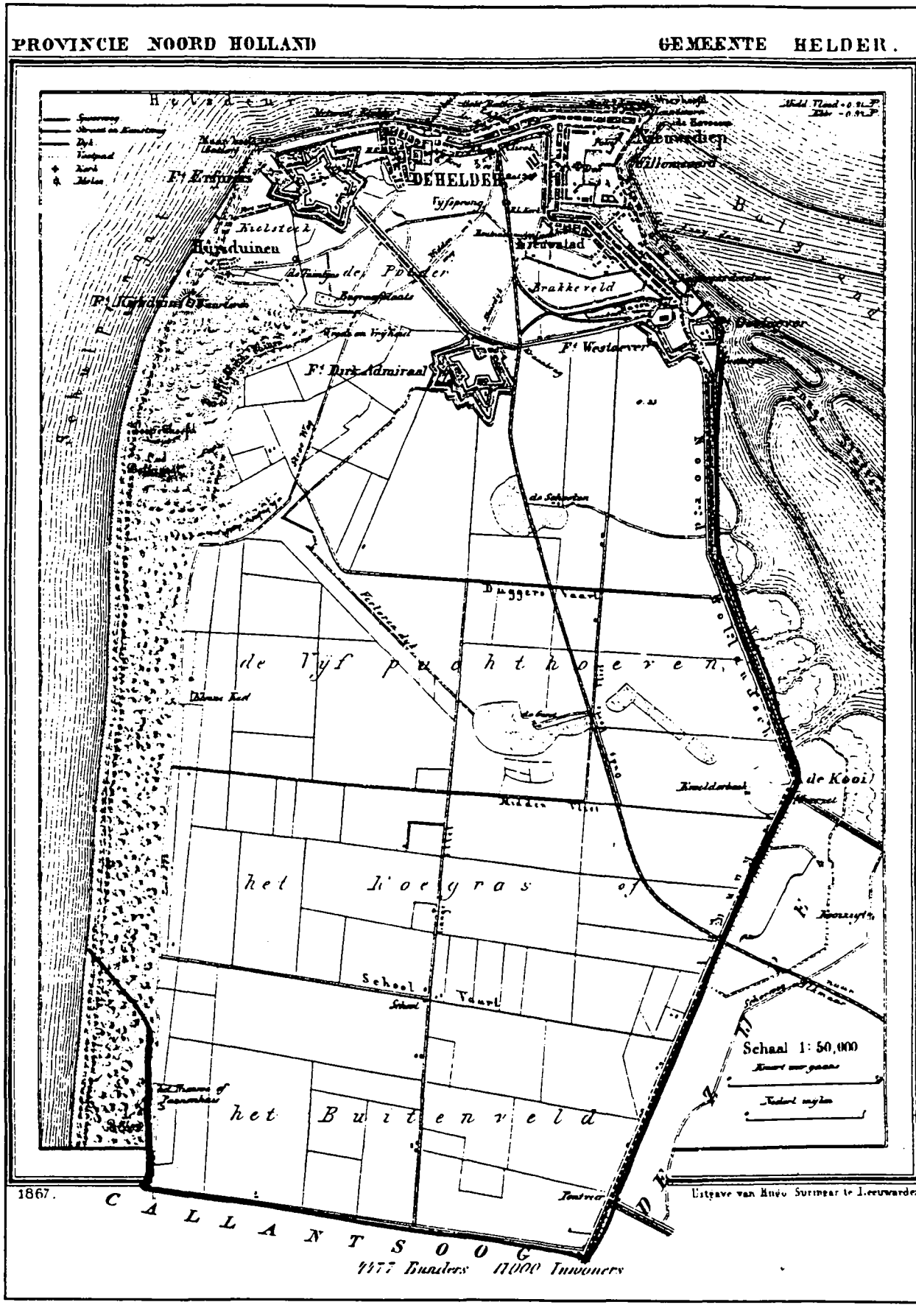

11. Den Helder rond 1910

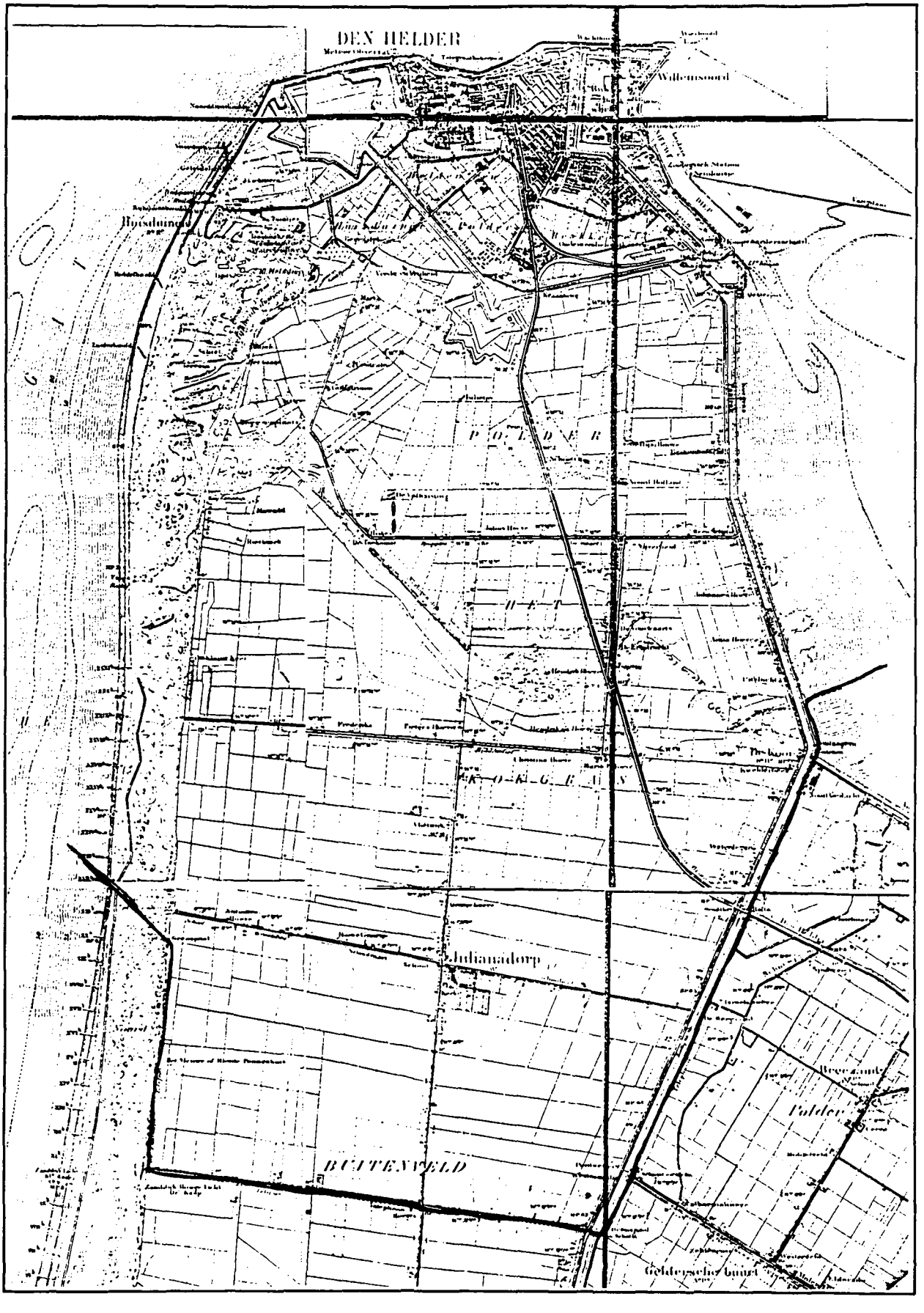

12. Den Helder rond 1945

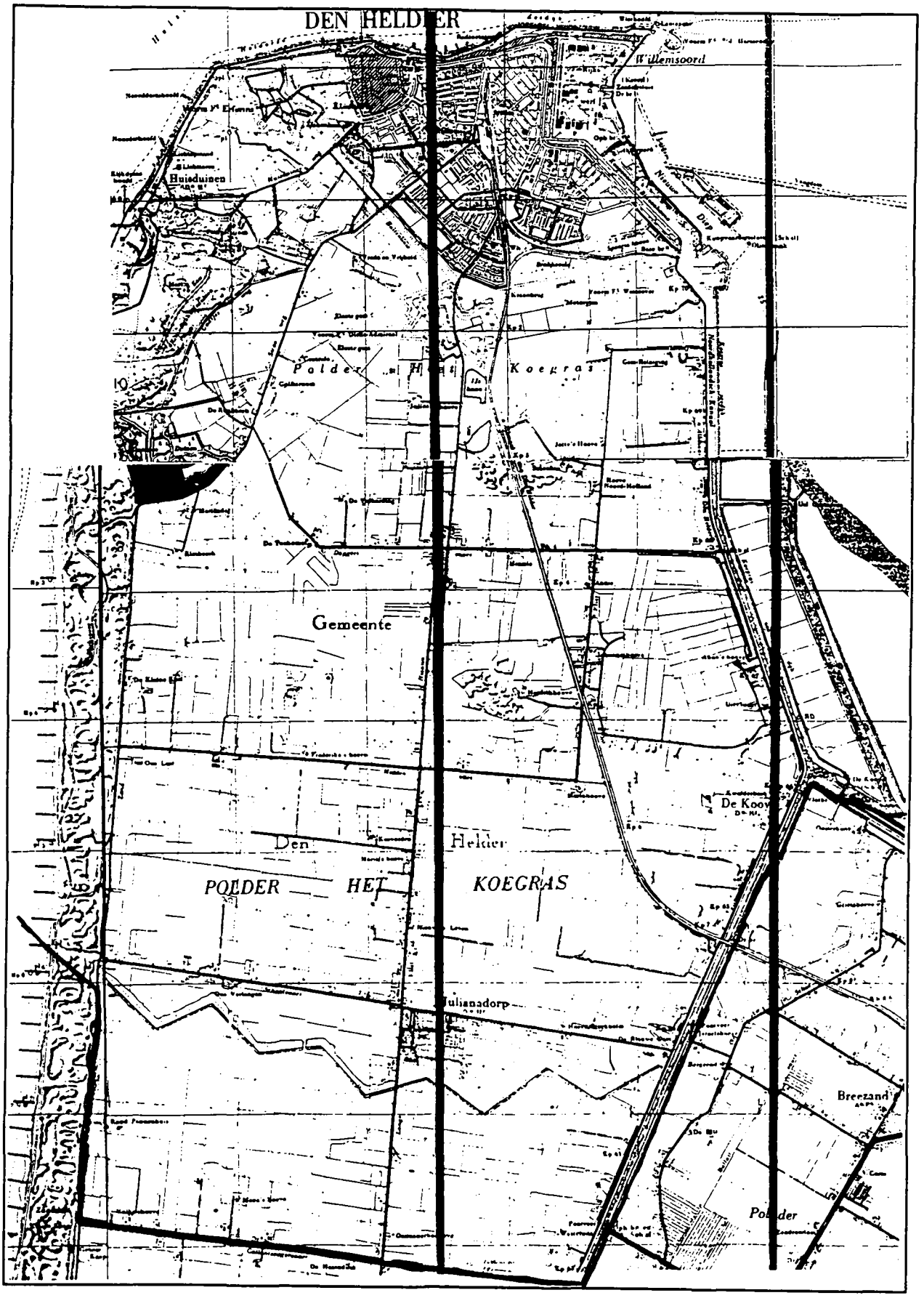

13. Den Helder 1983

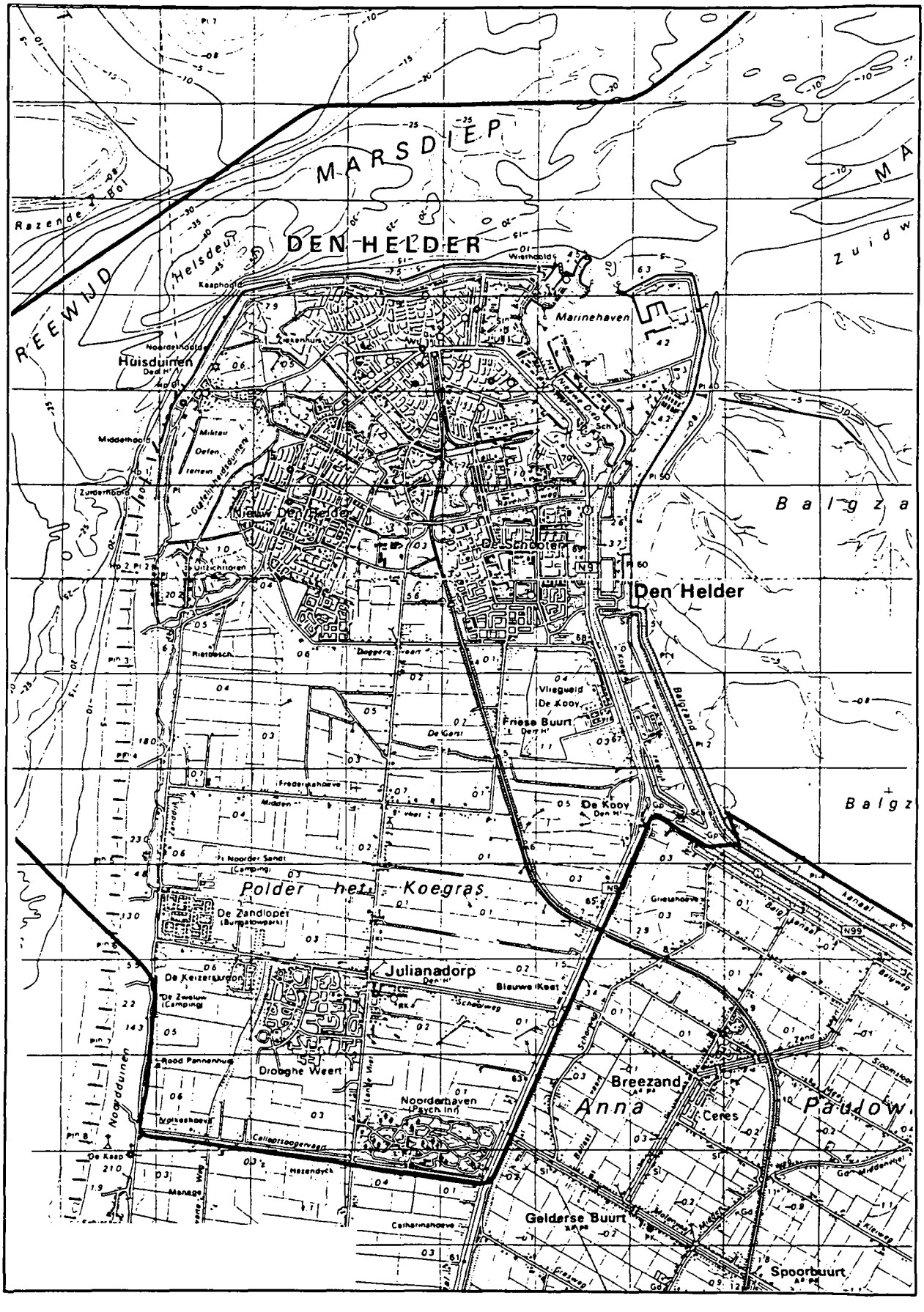

14. Waterwegen in de gemeente Den Helder 1850-1940

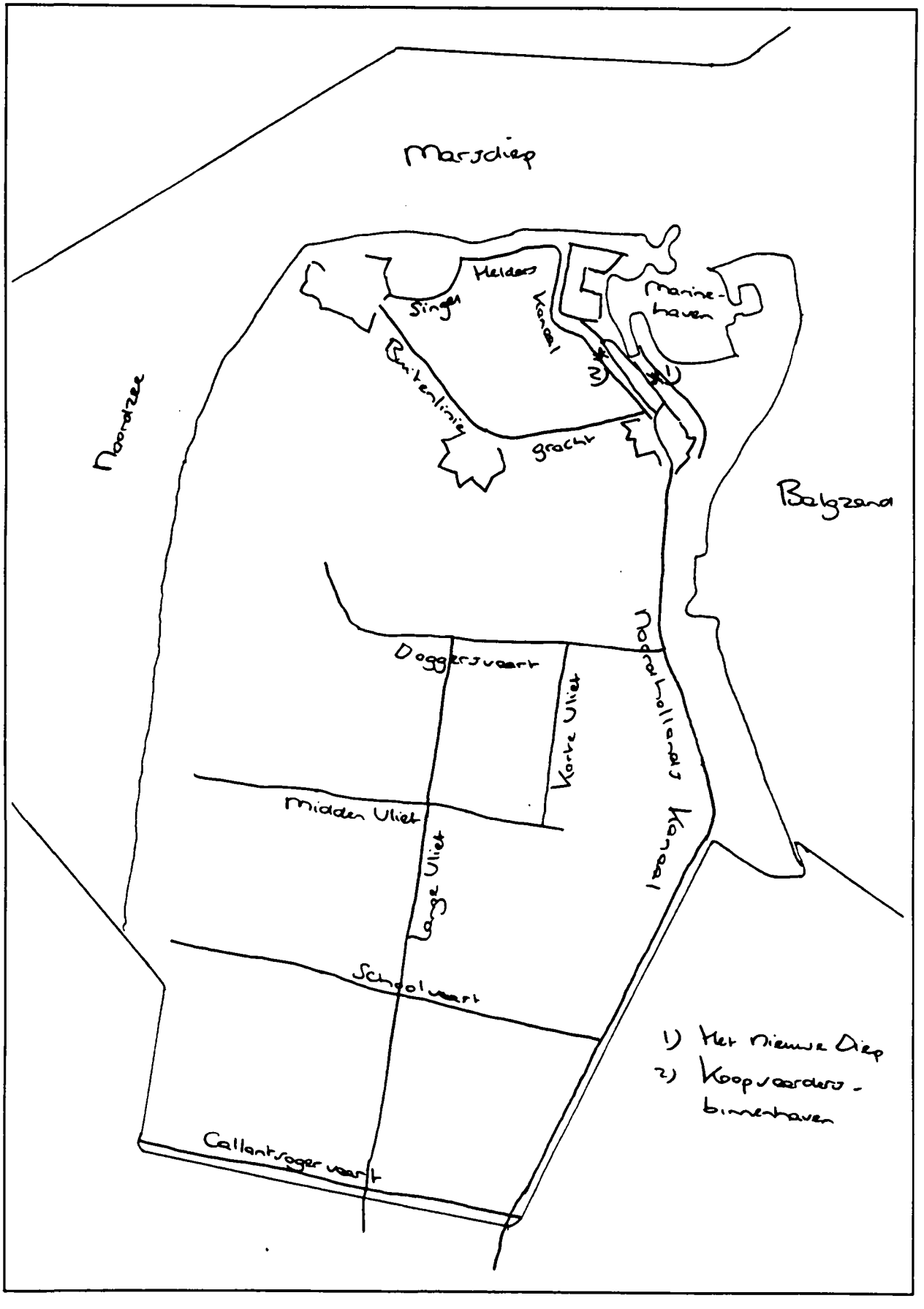

15. Wegennet in de gemeente Den Helder 1850

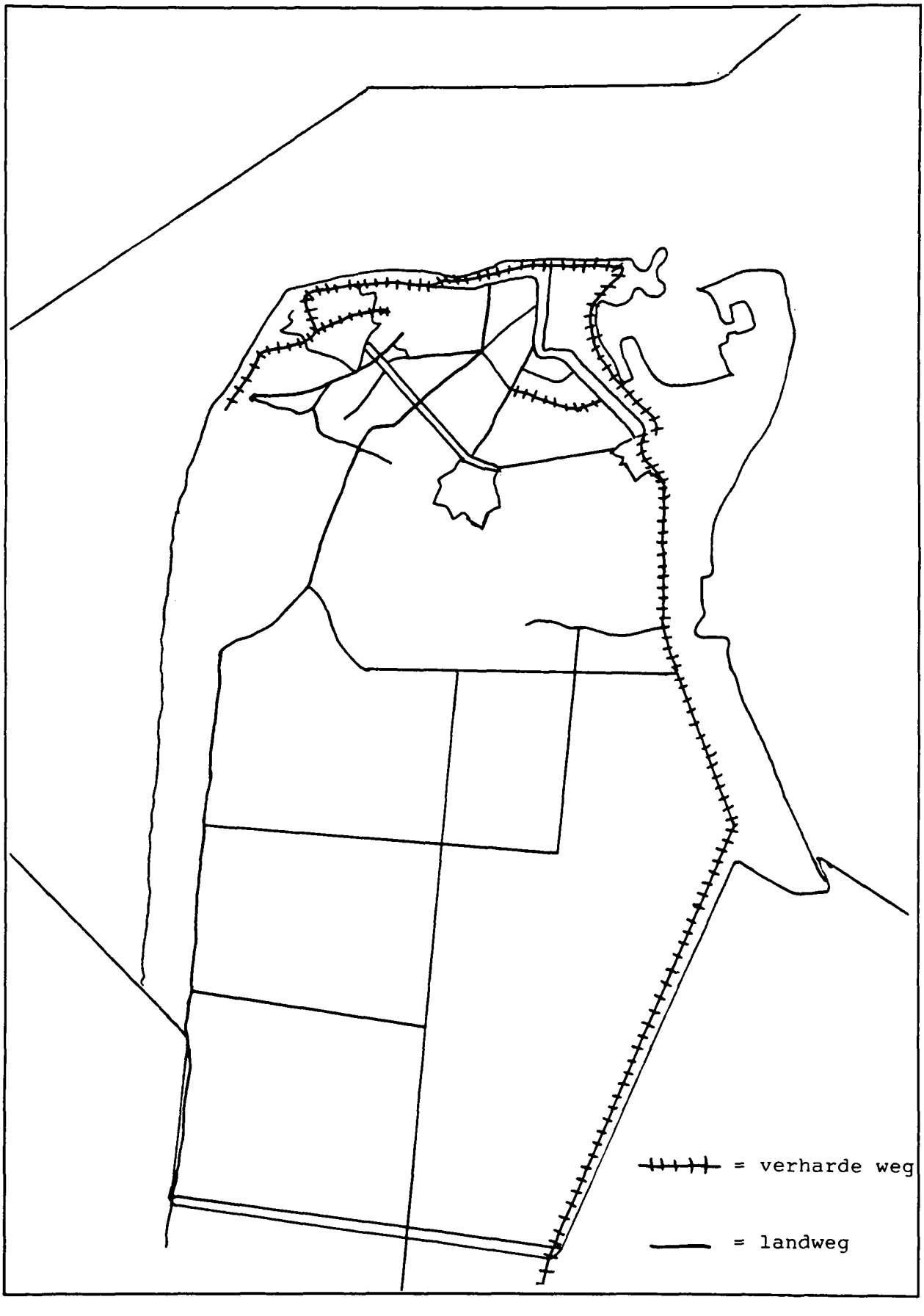

16. Wegennet in de gemeente Den Helder 1940

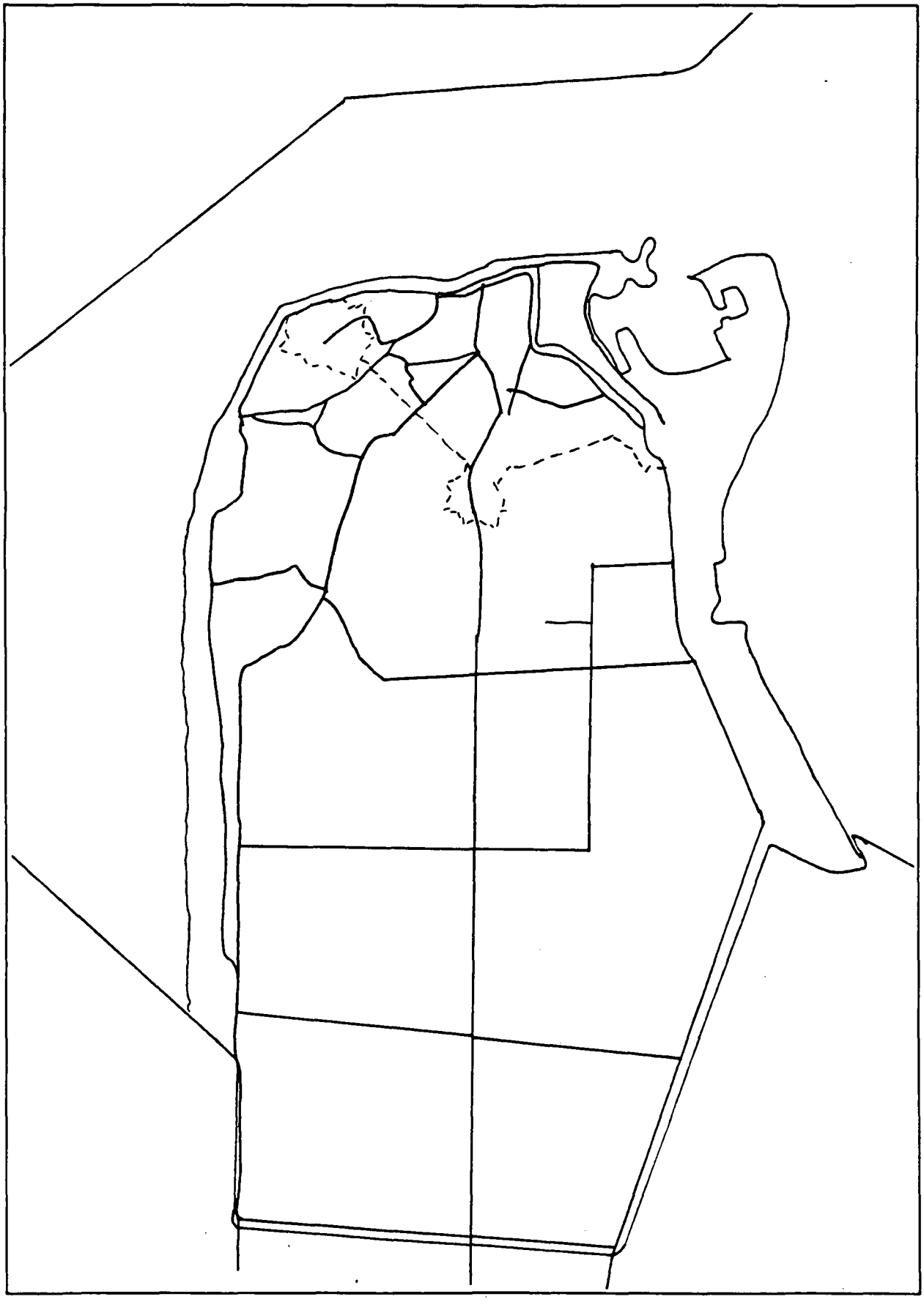

17. Wegennet in de gemeente Den Helder 1989

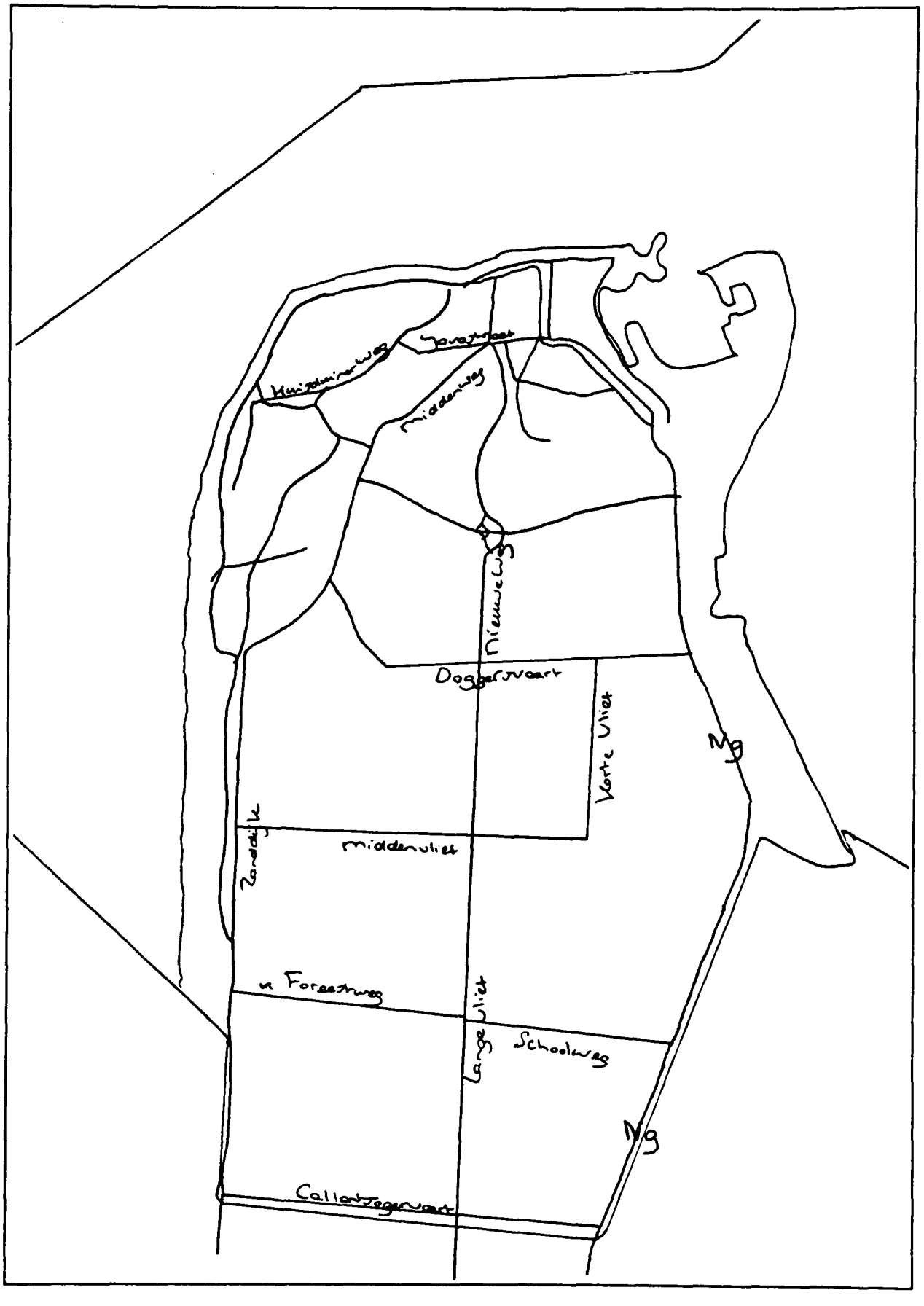

18. Dijken in de gemeente Den Helder 1850-1940

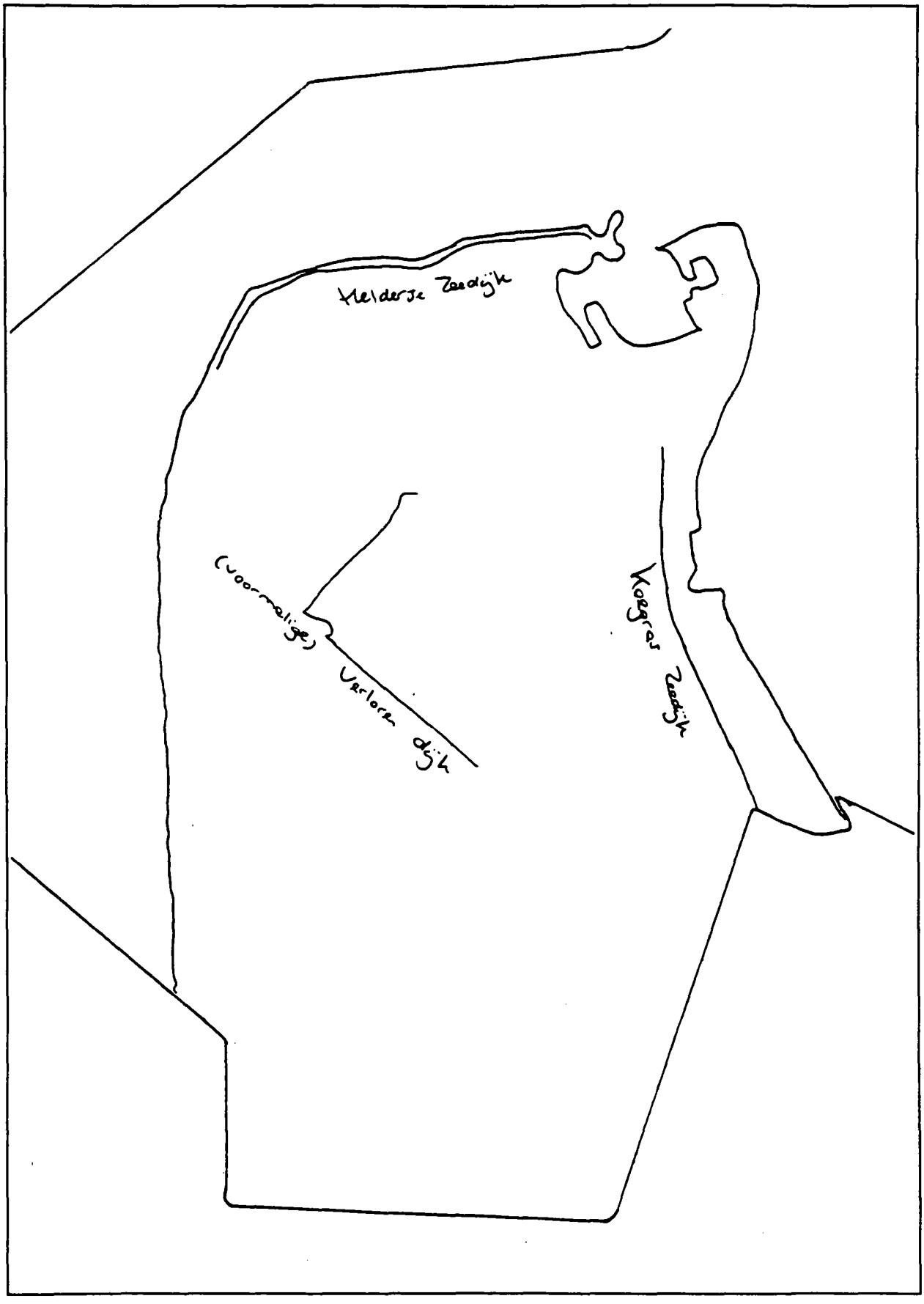

19. Spoor- en tramlijn in de gemeente Den Helder 1850-1940

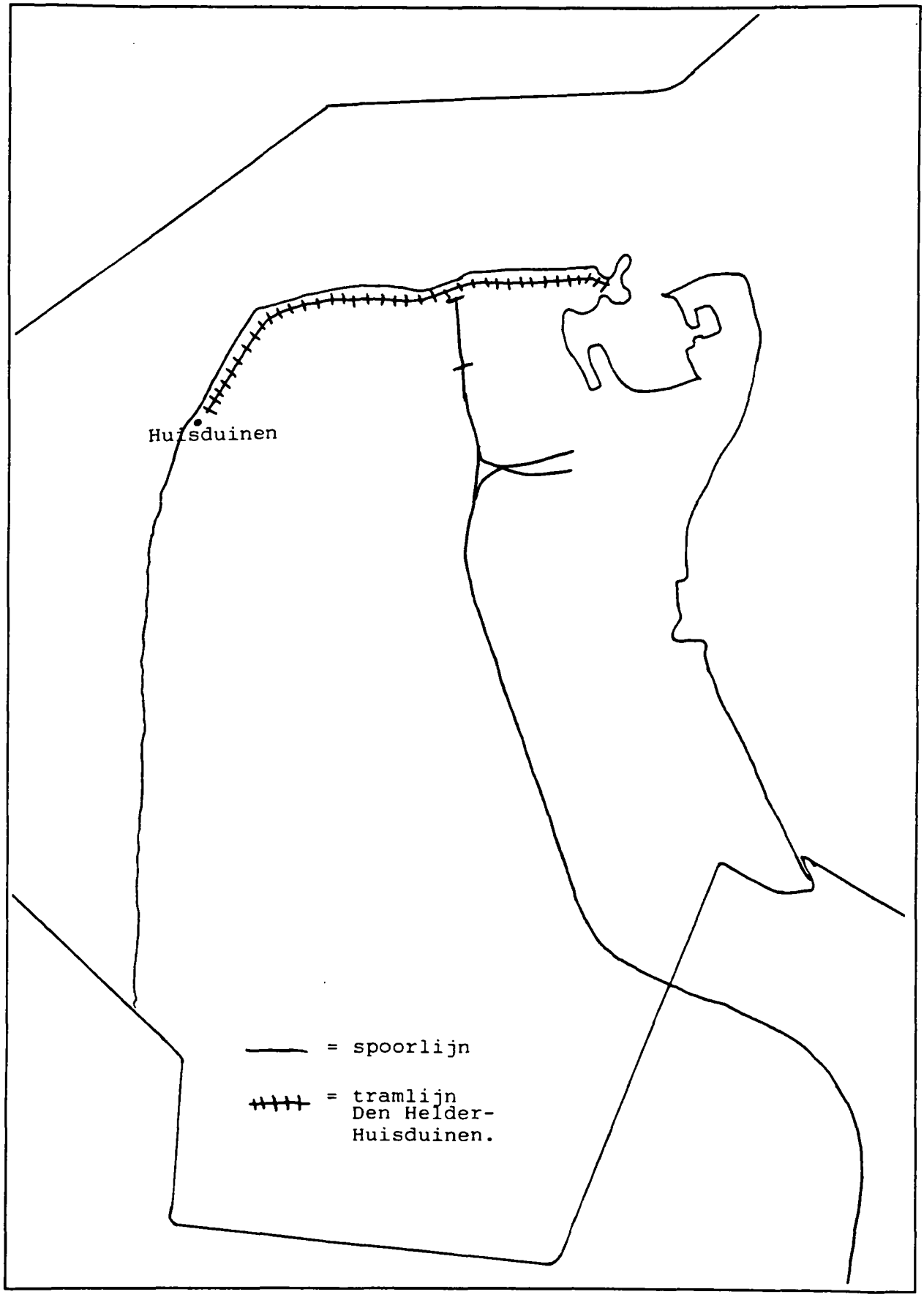

20. Ligging militaire objecten in de gemeente Den Helder en vliegveld

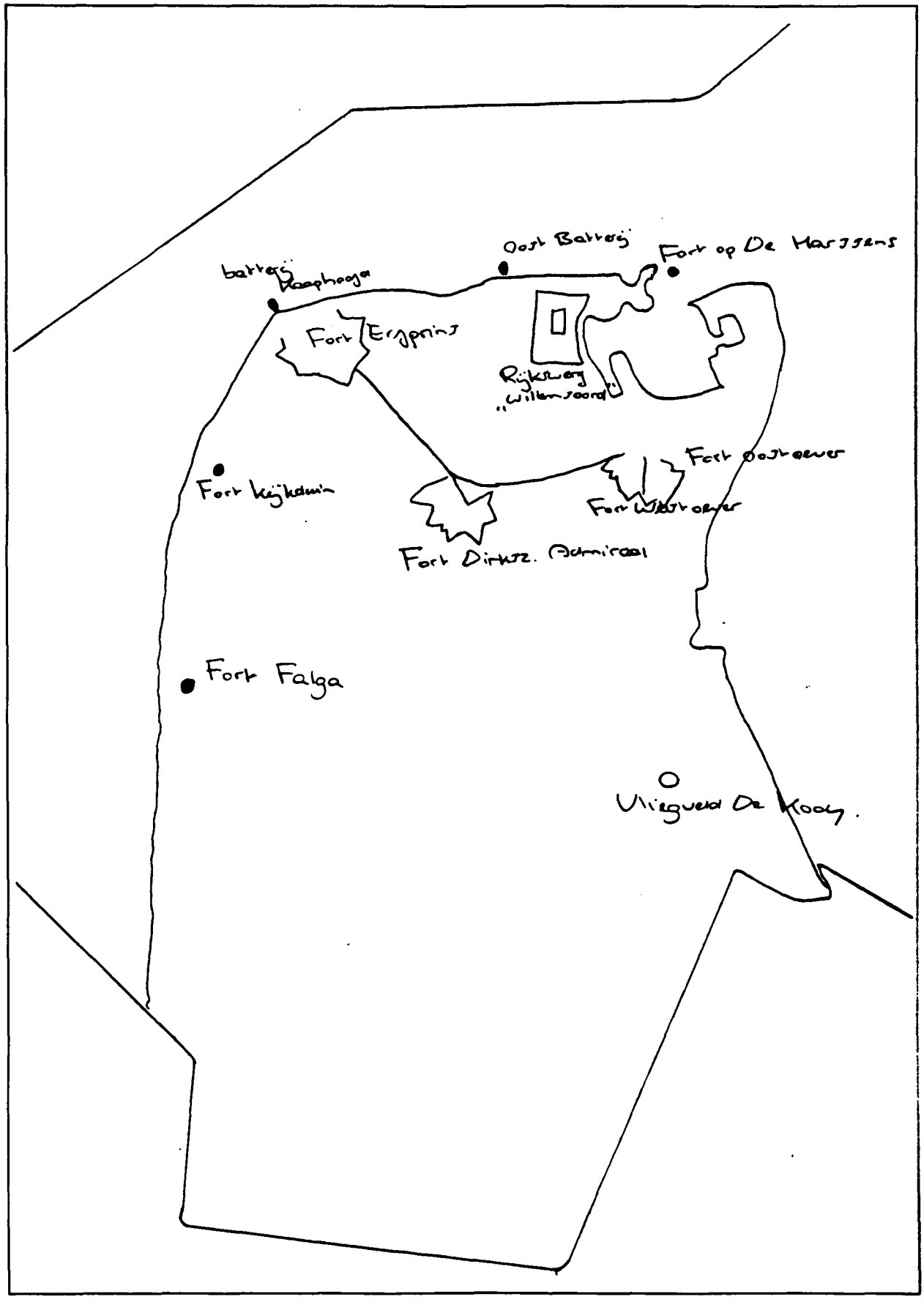

21. Ligging kernen in de gemeente Den Helder rond 1858

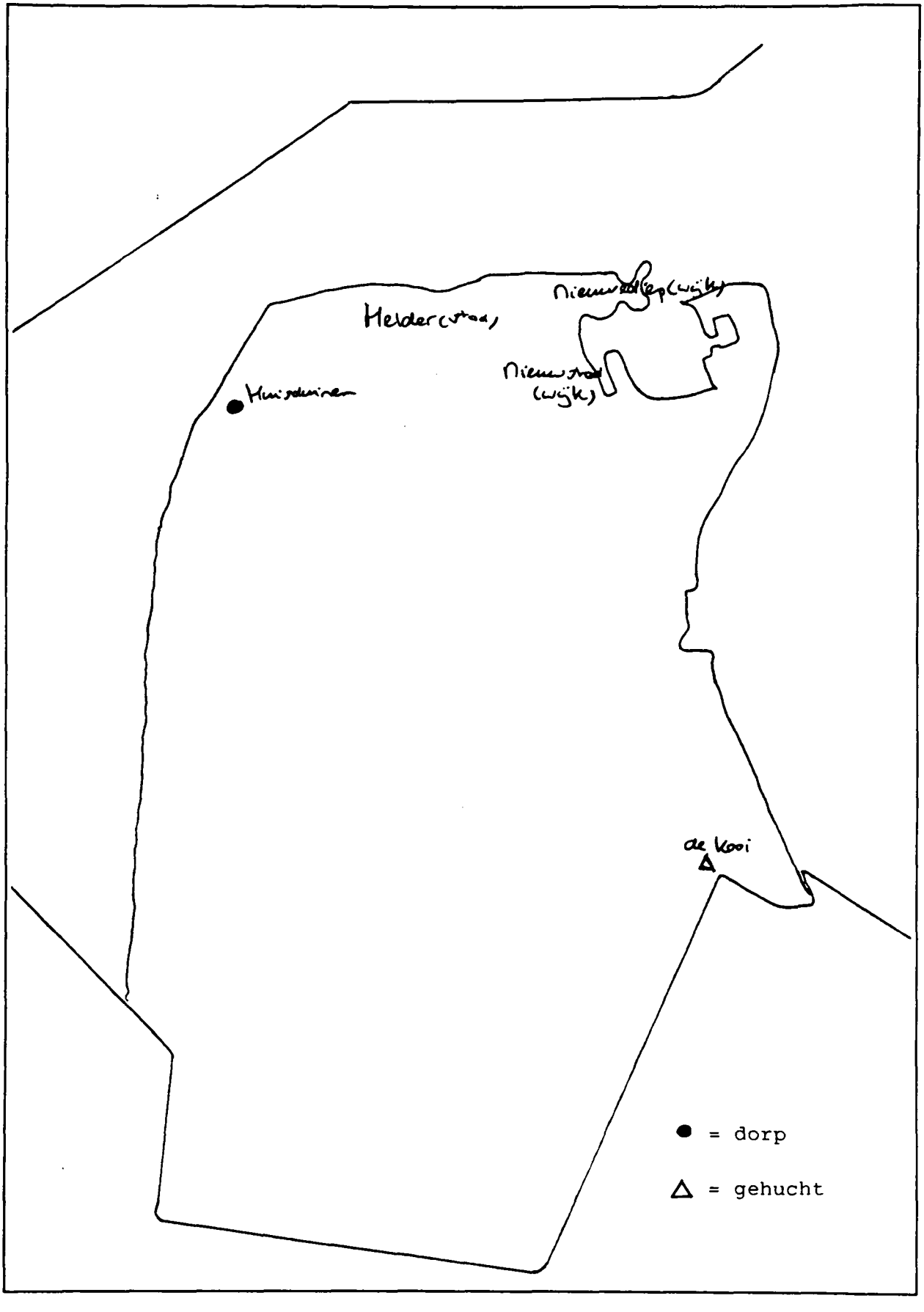

22. Ligging kernen in de gemeente Den Helder rond 1946

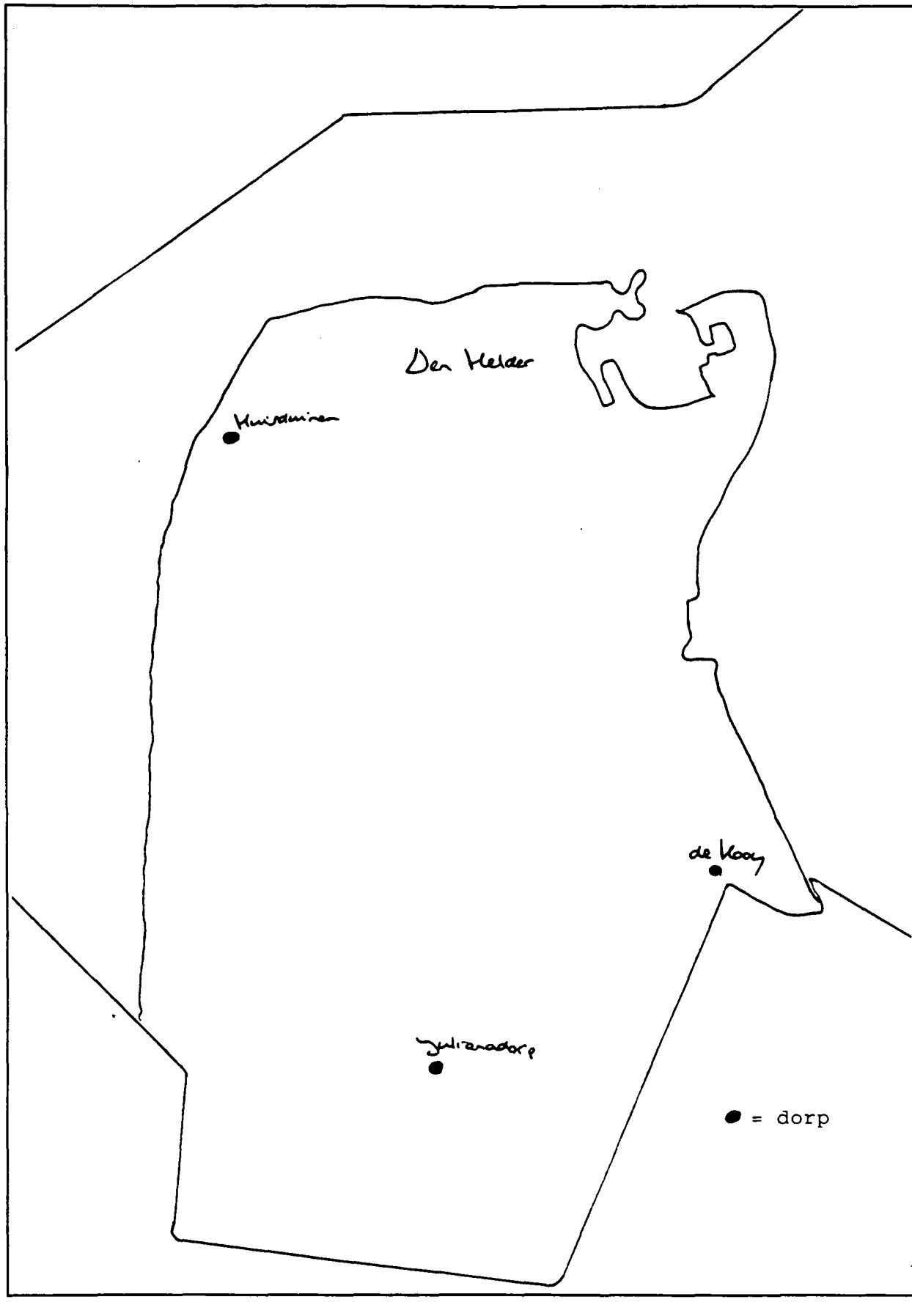

23. Ligging kernen in de gemeente Den Helder anno 1989

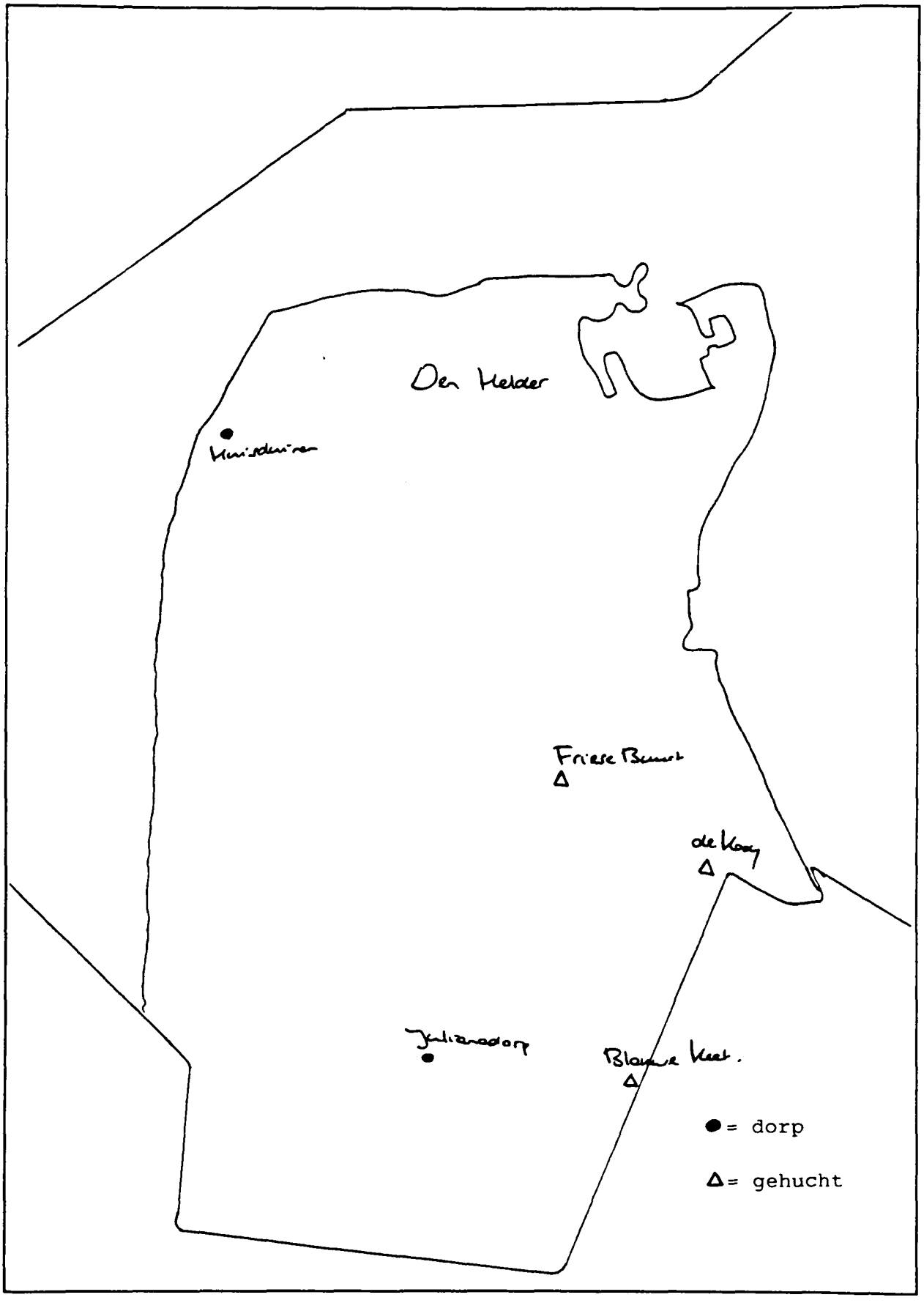

24. Gemeentelijke wijk- en buurtindeling stad Den Helder

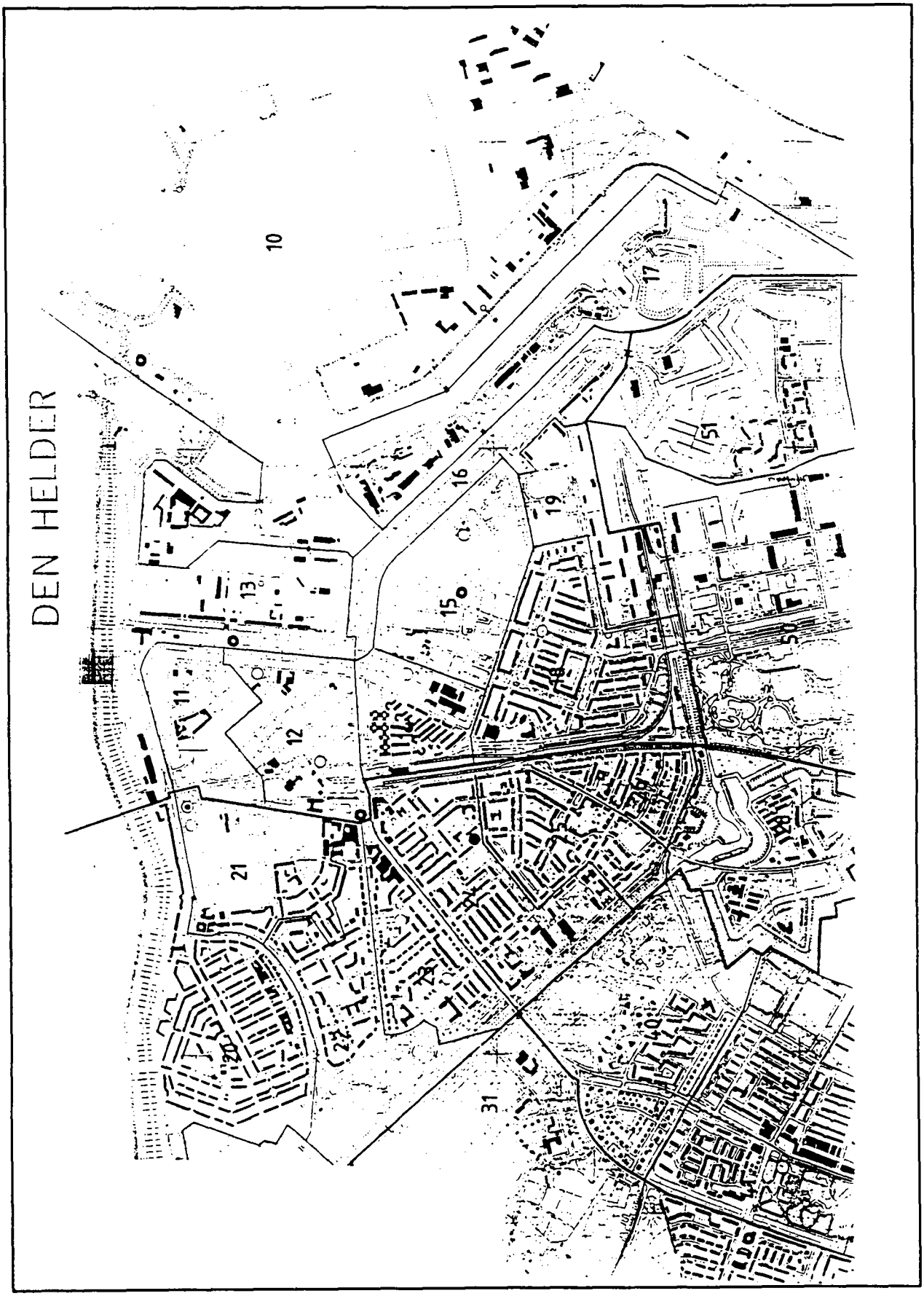

25. Uitbreidingsplan gemeente Den Helder 1909

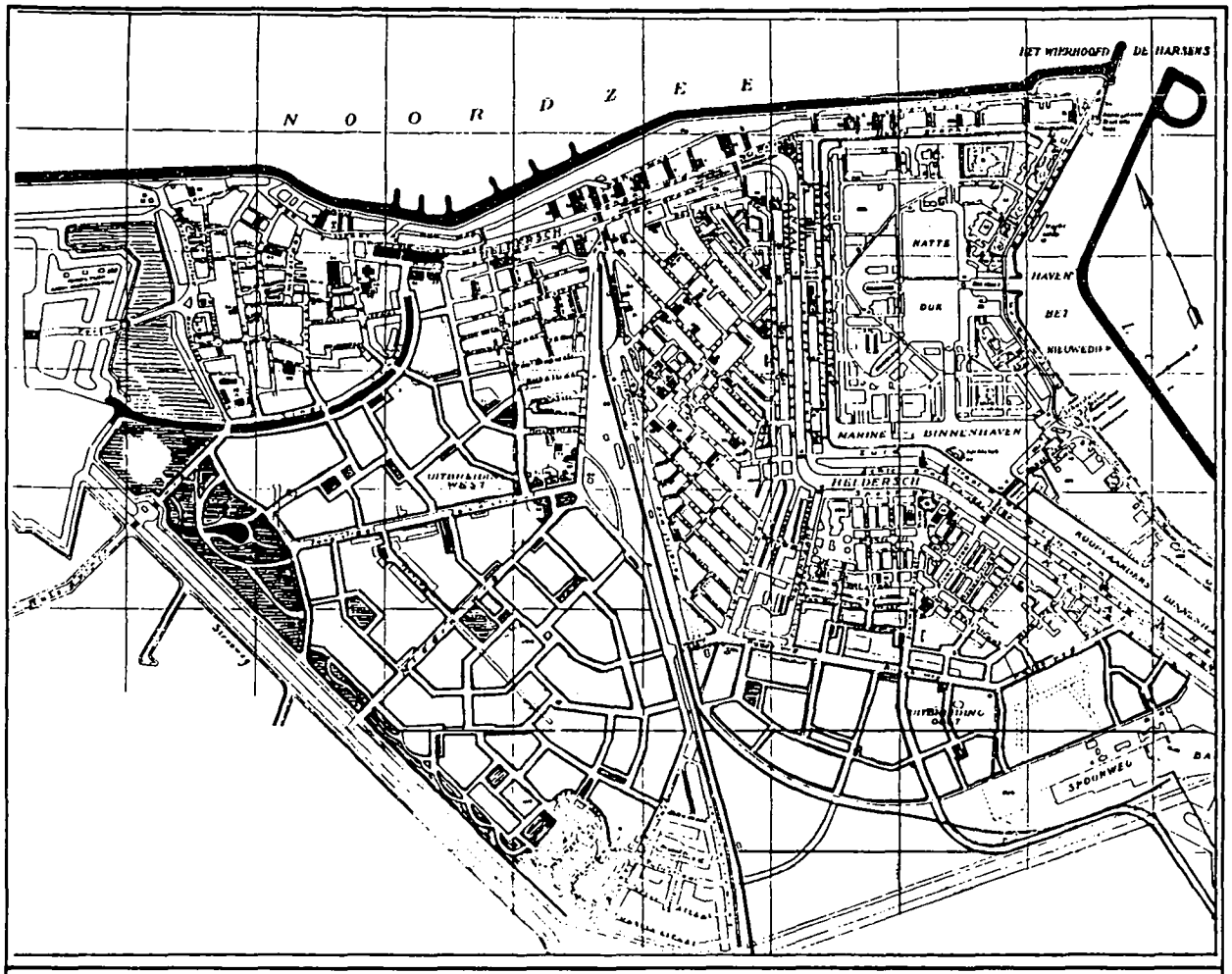

Legenda bij afbeelding 24.
Gemeentelijke indeling van Stad Den Helder binnen de linie in wijken en buurten.

1. Stad binnen de linie - o

1	0	Marinehaven
1	1	Oostsloot
1	2	Centrum
1	3	Willemsoord
1	4	Sluisdijk
1	5	Visbuurt
1	6	Grachtengordel
1	7	Havenbuurt
1	8	Vogelbuurt }
1	9	Mijnendienst }

8 en 9

(tezamen met deel van Willemsoord samengevoegd tot deelgebied:Rijkswerf)

2. Stad binnen de linie - west

2	0	Oud Den Helder
2	1	Van Galenbuurt
2	2	Indische buurt - noord
2	3	Indische buurt - zuid
2	4	Geleerdenbuurt
2	5	Tuindorp - west
2	6	Tuindorp - oost
2	7	Fort Erfprins }
2	8	Fort Dirksz Admiraal }

7 en 8

tezamen met andere forten en linie samengevoegd tot deelgebied:linie en forten

26. Plattegrond stad Den Helder anno 1989

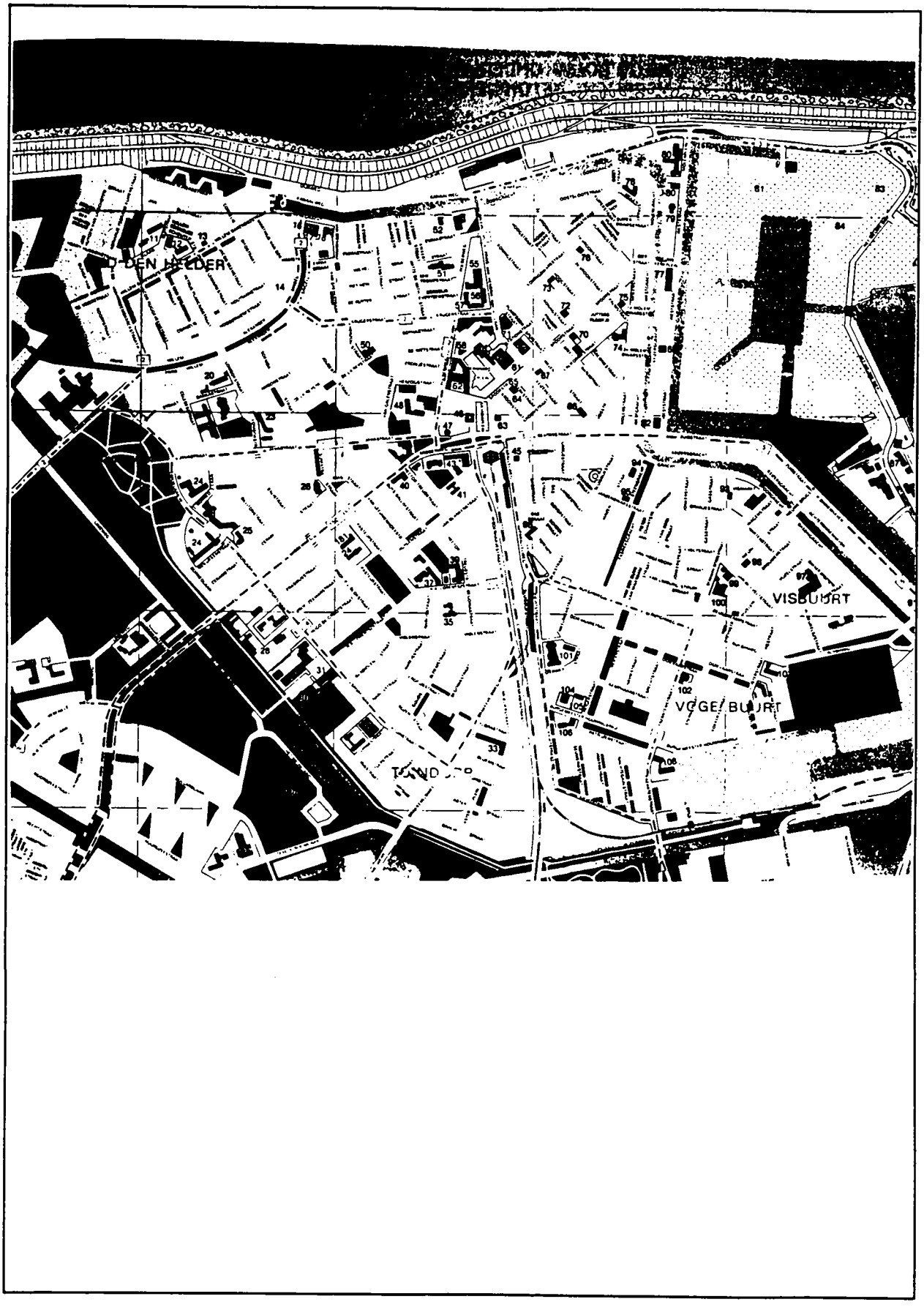

27. Plattegrond Huisduinen

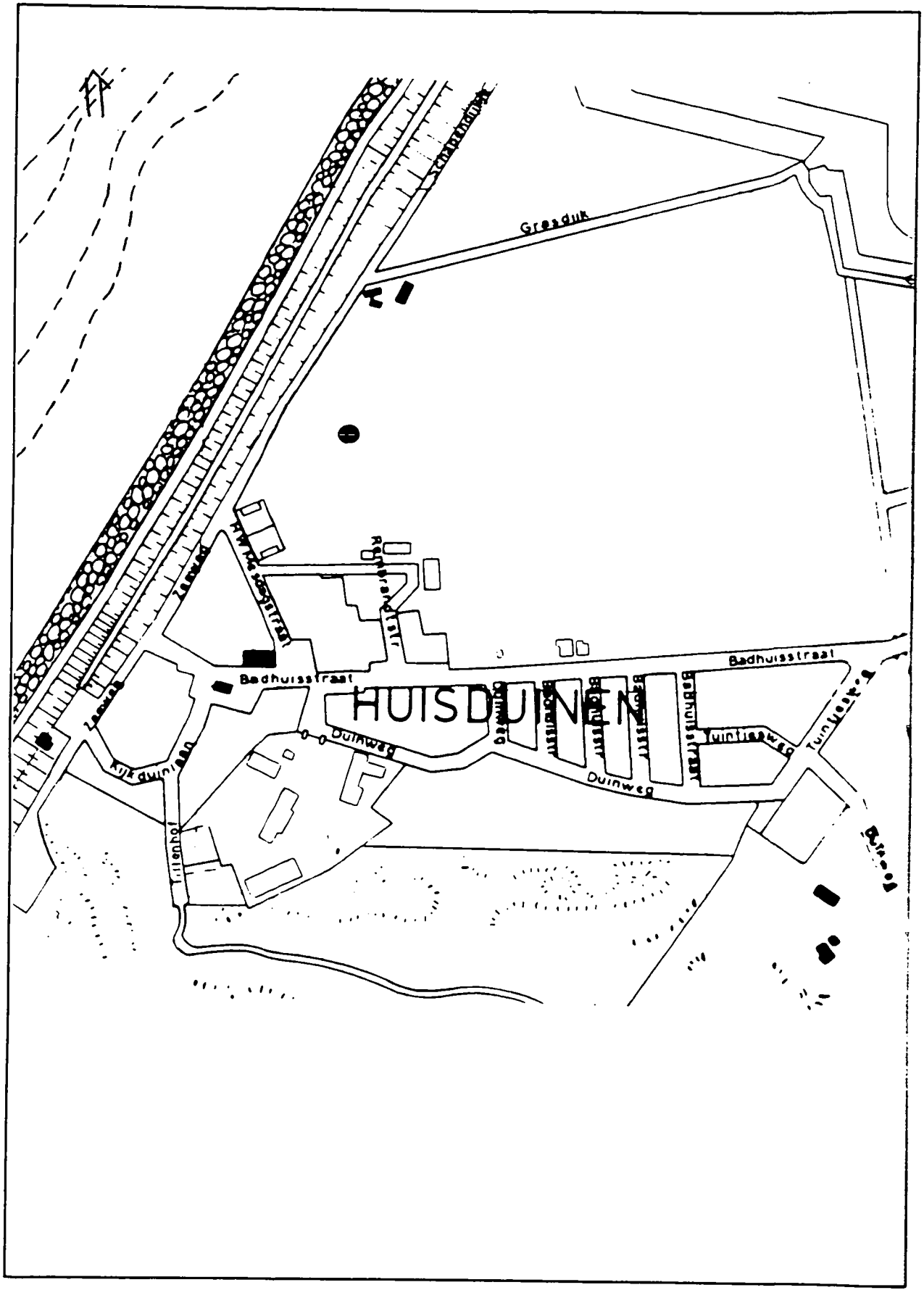

28. Plattegrond Julianadorp

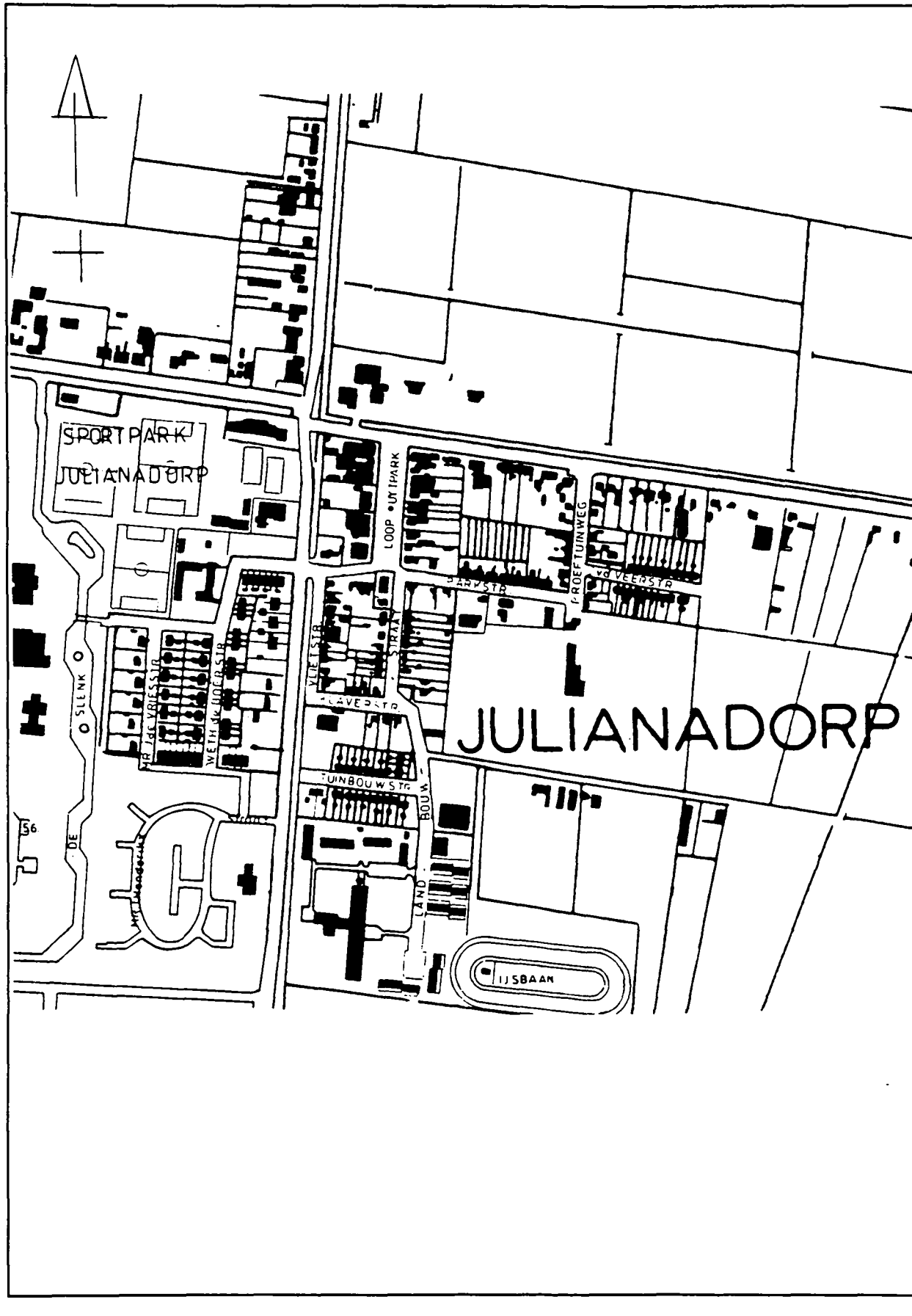

29. Stedebouwkundige typologie kaart

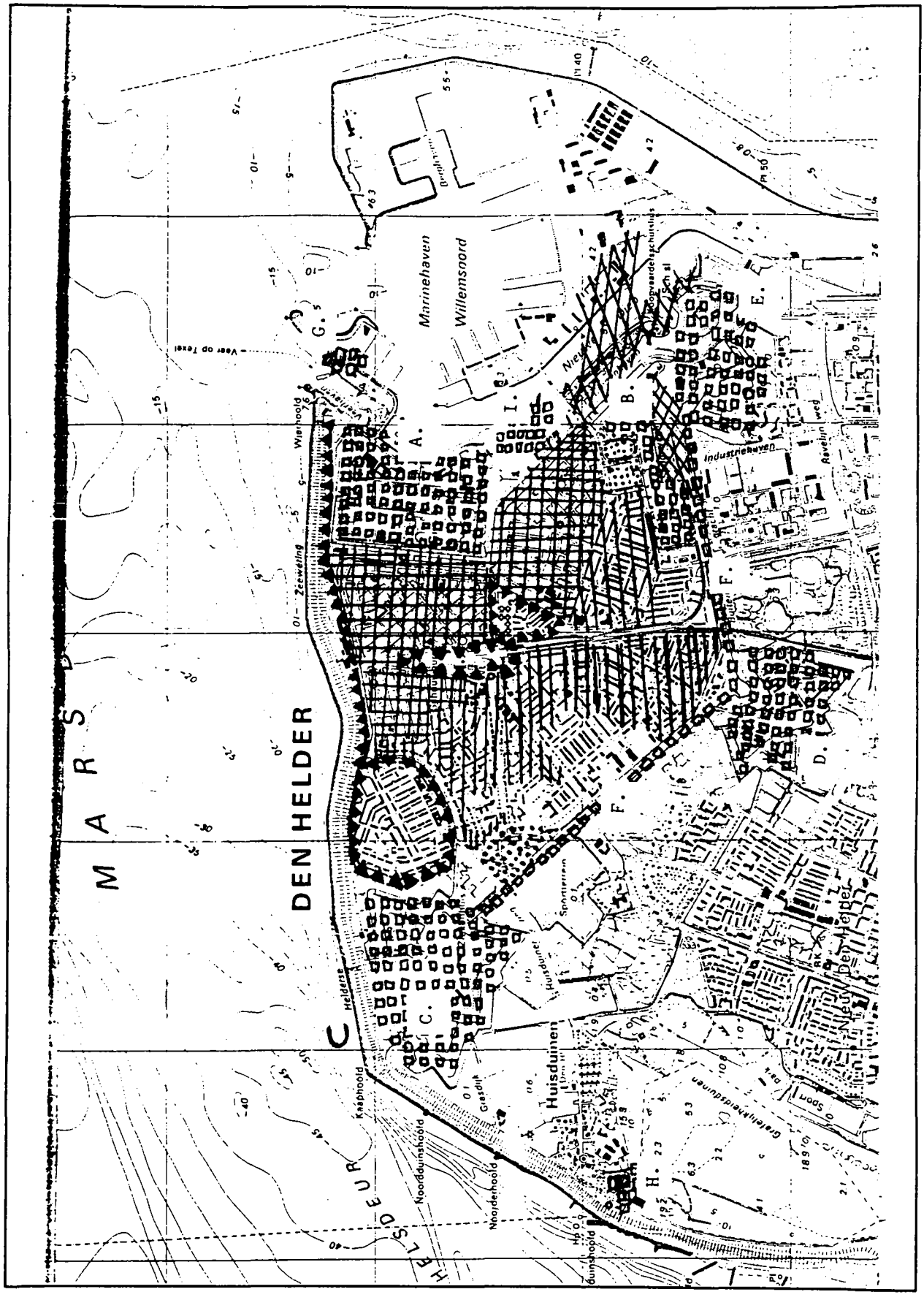

Legenda bij afbeelding 29, kaart Den Helder met typologie uitbreidingen 1850-1940.

Typologie uitbreidingen Den Helder 1850-1940.

1. Stedelijk ingerichte gebieden

1.1. Algemeen

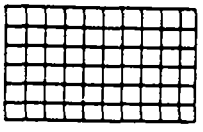

- functie: gemengd of wonen.
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen.
- vaak eenvoudig of op pre-stedelijke structuur geënt stratennet.
- stenen straten, geen voortuinen.
- vnl. aaneengeloten bebouwing.
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel.

2. Niet-stedelijk ingerichte gebieden

2.2. Tuinwijkachtige ontwikkelingen

- functie: wonen.
- planmatige ontwikkelingen.
- stratennet soms met bijzondere patroon-'of vormkenmerken.
- groene straten, voortuinen.
- vnl. halfopen blokken of strokenbouw.
- bebouwing complexmatig.

3. Gebieden zonder woonfunctie

3.1. Industriegebieden

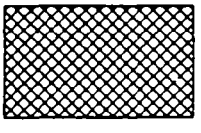

- functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer (bv. spoorwegemplacement, vliegveld).
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of specifieke functies (bv. haventerreinen, kolenmijn/waterleidingbedrijf).

3.2. Groene gebieden

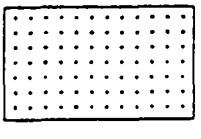

- functie: openluchtrecreatie (bv parken en sportterreinen), begraafplaatsen, etc.
- vnl. onbebouwde terreinen.
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of specifieke functies.

4. Andere gebieden

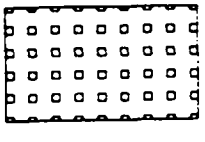

A. Rijkswerf Willemsoord
B. Kazernecomplex
C. Fort Erfprins
D. Fort Dirkszn. Admiraal
E. Fort West- en Oostoever
F. De linie
G. Fort op de Harssens
H. Fort Kijkduin
I. Ankerpark en omgeving

Andere aanduidingen

▲ ▲ ▲ ▲ ▲ – na 1940 gereconstrueerde gebieden

30. Gebieden met bijzondere waarden

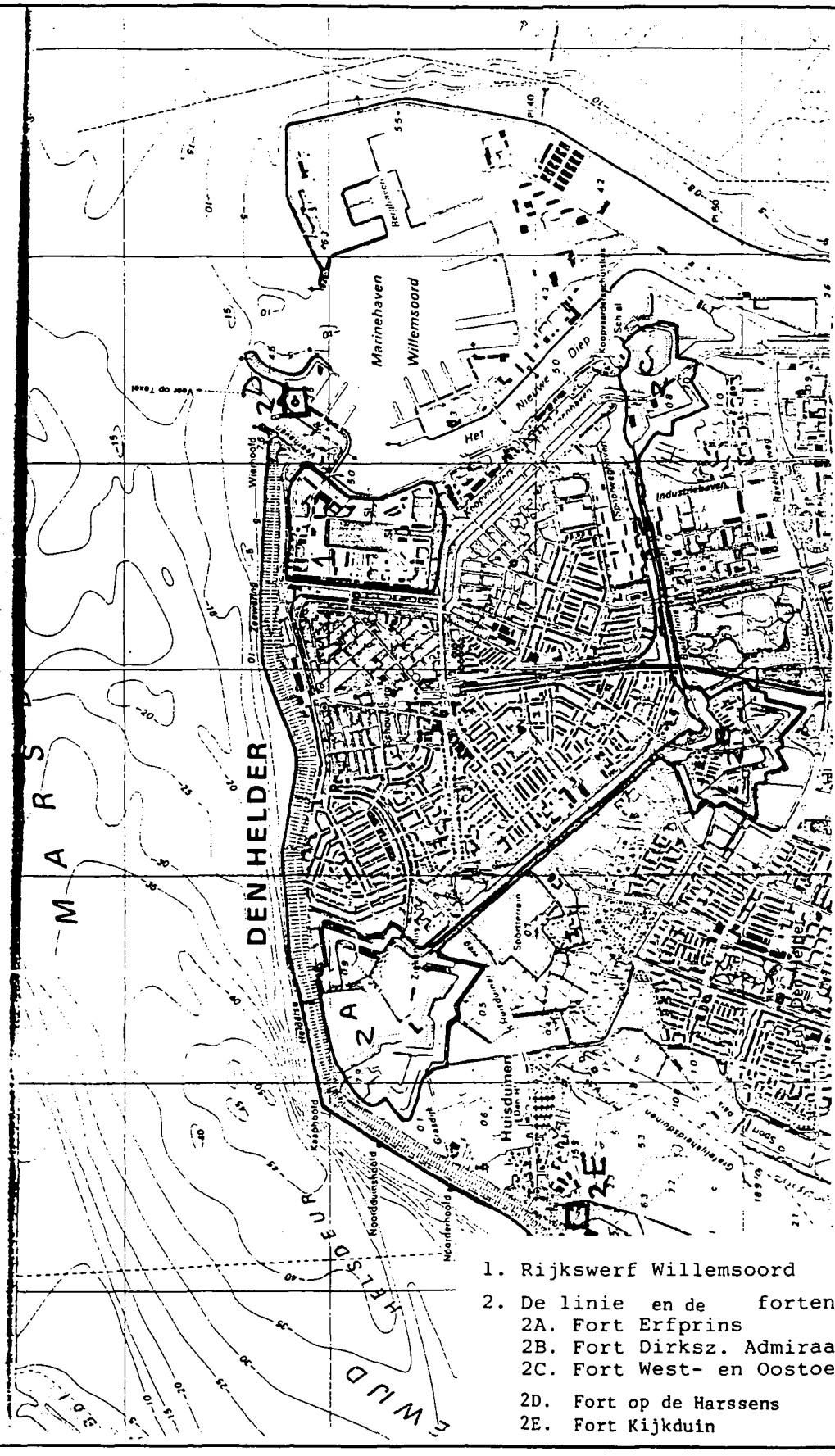

1. Rijkswerf Willemsoord
2. De linie en de forten.
   2A. Fort Erfprins
   2B. Fort Dirksz. Admiraal
   2C. Fort West- en Oostoever
   2D. Fort op de Harssens
   2E. Fort Kijkduin

Register

Straatnamen en wijken van de gemeente Den Helder

Achterbinnenhaven	Grachten Gordel
Alexandersingel, Prins Willem	Van Galenbuurt
Anjelierenstraat	Tuindorp-Oost
Ankerpark	Havenbuurt
Ballotstraat, Buys	Geleerdenbuurt
Badhuisstraat	Huisduinen
Balistraat	Indische Buurt
Bassingracht	Visbuurt
Beatrixstraat	Oud-Den Helder
Binnenhaven	Grachten Gordel
Boerhaavestraat	Geleerdenbuurt
Borneolaan	Indische Buurt
Brakkeveldweg	Tuindorp-Oost
Brouwerstraat	Visbuurt
Callantsogervaart	Buitengebied
Ceramstraat	Indische Buurt
Crocusstraat	Tuindorp-West
Cronjéstraat	Van Galenbuurt
Dahliastraat	Tuindorp-West
Duinweg	Huisduinen
Fabrieksgracht	Visbuurt
Fazantenstraat	Vogelbuurt
Foreestweg, van	Julianadorp
Galenstraat, van	Van Galenbuurt
Havenplein	Willemsoord
Helden der Zeeplein	Oud-Den Helder
Hendriklaan, Prins	Centrum
Herzogstraat	Van Galenbuurt
Hogendorpstraat	Visbuurt
Hoogstraat	Oud-Den Helder
Houwingsingel, Burgemeester	Vogelbuurt
Huisduinerweg	Indische Buurt
Janzenstraat	Oud-Den Helder
Javastraat	Indische Buurt
Joubertstraat	Van Galenbuurt
Keizergracht	Willemsoord
Keizerstraat	Centrum
Kerkgracht	Van Galenstraat
Klaverstraat	Julianadorp
Koningsplein	Oud-Den Helder
Koningstraat	Centrum
Kortevliet	Buitengebied
Krugerstraat	Van Galenbuurt
Kijkduinlaan	Huisduinen
Langevliet	Julianadorp
Leeuwenhoekstraat, van	Geleerdenbuurt
Loodsgracht	Oud-Den Helder
Loopuytpark	Julianadorp
Maasdamstraat, van der Duyn van	Visbuurt
Middenvliet	Buitengebied
Middenweg	Centrum
Molengracht	Oud-Den Helder
Molenstraat	Centrum

Narcisstraat	Tuindorp-West
Niasstraat	Indische Buurt
Nieuweweg	Buitengebied
Nieuwstraat	Visbuurt
Nieuwe Diep Het	Havenbuurt
Nieuwe Kerkplein	Willemsoord
Palmstraat	Centrum
Parkstraat	Julianadorp
Plantsoenstraat	Centrum
Polderweg	Van Galenbuurt
Proeftuinweg	Julianadorp
Ruyghweg	Vogelbuurt
Sperwerstraat	Vogelbuurt
Speykstraat, van	Van Galenbuurt
Spoorgracht	Visbuurt
Spoorstraat	Centrum
Steengracht	Oud-Den Helder
Soembastraat	Indische Buurt
Sumatrastraat	Indische Buurt
Treubstraat, Hector	Geleerdenbuurt
Trompstraat, Maarten Harpertszn.	Van Galenbuurt
Veerstraat, Jan van der	Julianadorp
Veldstraat, Jan in 't	Visbuurt
Verfailleweg, Jan	Buitengebied
Vismarkt	Visbuurt
Vijzelstraat	Visbuurt
Westgracht	Centrum
Weststraat	Vogelbuurt
Wezenstraat	Centrum
Wilhelminastraat	Van Galenbuurt
Zanddijk	Buitengebied
Zuidstraat	Grachten Gordel

Den Helder/Centrum

038	Prins Hendriklaan 57, 59	Woonhuis	864
039	Keizerstraat 37	Woonhuis/Winkelpand	865
040	Keizerstraat 56	Woonhuis/Winkelpand	866
041	Koningstraat 89	Woonhuis/Kantoor	867
042	Middenweg/Javastraat	Watertoren	868
043	Molenstraat 63	Woonhuis	869
044	Molenstraat 93	Kerk	870
045	Palmstraat 5, 7	Gereformeerde kerk	871
046	Plantsoenstraat 7, 9, 11	Woonhuizen	872
047	Spoorstraat/Molenstraat	Electriciteitshuisje	873
048	Spoorstraat 10, 12	Bethelkerk	874
049	Spoorstraat 14	Kantoor	875
050	Spoorstraat 13, 15, 17	Woon/Winkelpand	876
051	Spoorstraat 30	Woon/Winkelpand	877
052	Spoorstraat 45	Woon/Winkelpand	878
053	Spoorstraat 56	Woon/Winkelpand	879
054	Westgracht 3	Woonhuis	880
055	Westgracht 6, 7, 8	Pakhuizen	881
056	Westgracht 9	Woonhuis	882
057	Westgracht 23	Woonhuis	883
058	Westgracht 68	Evang. Luth. Kerk	884
059	Westgracht 70	Woonhuis	885
060	Westgracht 71	Woonhuis	886
061	Wezenstraat 66, 68, 70	Evang. Luth. kerk	887

Den Helder/Van Galenbuurt

062	Van Galenstraat 89 t/m 115 Cronjestraat 1 t/m 11, 4 t/m 20 de Wetstraat 2 t/m 12, 3 t/m 39	Woninbouwcomplex	888
063	Van Galenstraat 41	Cafe/woonhuis	889
064	Van Galenstraat 62, 64	Woon/winkelpand	890
065	Van Galenstraat 86 t/m 100	Woonhuizen	891
066	Van Galenstraat 137	School	892
067	Herzogstraat 7	School	893
068	Herzogstraat 22 t/m 32	Woonhuizen	894
069	Joubertstraat 1 t/m 11	Woonhuizen	895
070	Joubertstraat 46 t/m 54	Woonhuizen	896
071	Kerkgracht 1	Weeshuis	897
072	Kerkgracht 3	Kantongerecht	898
073	Kerkgracht 4	deel Kantongerecht	899
074	Kerkgracht 5, 6, 7, 8, 9	Woonhuizen	900
075	Kerkgracht 31, 32, 33, 34, 35	Woonhuizen	901
076	Kerkgracht 49	Doopsgezinde vermaning	902
077	Kerkgracht 50	Pastorie	903
078	Kerkgracht 54	R.K. Kerk	904
079	Kerkgracht 55	Pastorie	905
080	Krugerstraat 102, 104, 106, 108	Woonhuizen	906
081	Polderweg 43 t/m 52 Cronjestraat 13 t/m 29 De Wetstraat 14 t/m 30	Woningbouwcomplex	907
082	Polderweg 64 t/m 70	Woonhuizen	908
083	Polderweg 110	Woonhuis	909
084	Polderweg 172 t/m 250	Bejaardentehuis	910
085	Prins Willem Alexandersingel 1, 3	Kantoor	911
086	Van Speijkstraat 3, 5, 7	Winkel/woonpand	912

087	Van Speijkstraat 30 t/m 46	Woonhuizen	913
088	Maarten Harpertszn Trompstraat 36	Woonhuis	914
089	Wilhelminastraat 17, 19	Woonhuizen	915
090	Wilhelminastraat 38, 40	Woonhuis	916
091	Wilhelminastraat 63, 65, 65a	Woon/winkelpand	917
092	Wilhelminastraat 64, 66, 68	Woonhuizen	918
093	Wilhelminastraat 87, 89, 91, 93	Woonhuizen	919

Den Helder/Geleerdenbuurt

094	Buys Ballotstraat 13 t/m 31	Woonhuizen	920
095	Boerhaavestraat 15	Telefooncentrale	921
096	Van Leeuwenhoekstraat 23 t/m 35	Woonhuizen	922
097	Middenweg 168	School	923
098	Hector Treubstraat 45 t/m 55	Woonhuizen	924
099	Hector Treubstraat 80	School	925

Den Helder/Grachten Gordel

100	Achterbinnenhaven 16	Woonhuis	926
101	Achterbinnenhaven 69, 71	Woonhuizen	927
102	Binnenhaven 17	Woonhuis	928
103	Binnenhaven 24	Woonhuis	929
104	Binnenhaven 27	Woonhuis	930
105	Binnenhaven 43	Woonhuis	931
106	Binnenhaven 54	Woonhuis	932
107	Binnenhaven 61	Woonhuis	933
108	Binnenhaven 114, 116, 118, 115, 117, 119	Woonhuizen	934
109	Zuidstraat 13	Woonhuis	935
110	Zuidstraat 28, 29	Woonhuizen	936
111	Zuidstraat 67	Café/woonhuis	937
112	Zuidstraat 77, 78	Woon/winkelpand	938
113	Zuidstraat 86	Woon/winkelpand	939
114	Zuidstraat 92	Woon/winkelpand	940

Den Helder/Havenbuurt

115	Ankerpark 27	Gem. Hogere Zeevaart School	941
116	Het Nieuwe Diep 23, 25	Douane-Kantoor	942
117	Het Nieuwe Diep 26	Politiebureau	943
118	Het Nieuwe Diep 37, 37a	Kantoren/loodsen	944
119	Het Nieuwe Diep 42, 43	Woonhuis	945
120	Het Nieuwe Diep 45	Kantoor Rijkswaterstaat	946
121	Het Nieuwe Diep 46	Kantoor Rijkswaterstaat	947

Den Helder/Indische Buurt-noord

122	Huisduinerweg 6, Timorlaan 1 t/m 9	Woonhuizen	948
123	Soembastraat 26 t/m 38	Woonhuizen	949
124	Timorlaan 15 t/m 19	Woonhuizen	950
125	Timorlaan 39, 41	Woonhuizen	951
126	Prins Willem Alexandersingel 48 t/m 54	Woonhuizen	952
127	Prins Willem Alexandersingel 69 t/m 89	Woonhuizen	953

128	Prins Willem Alexandersingel 95, 97	Woonhuizen	954
129	Prins Willem Alexandersingel 99, 101	Woonhuizen	955
130	Prins Willem Alexandersingel 103 t/m 113	Woonhuizen	956

Den Helder/Indische Buurt-zuid

131	Balistraat 2 t/m 56, 1 t/m 47	Woonhuizen	957
132	Borneolaan 4 t/m 22	Woonhuizen	958
133	Ceramstraat 26 t/m 84, 23 t/m 59 Balistraat 58 t/m 66, 49 t/m 57	Woonhuizen/winkels	959
134	Javastraat 4, 6, 8	Woonhuizen	960
135	Javastraat 56	Woonhuis	961
136	Javastraat 86 t/m 92	Woonhuizen	962
137	Middenweg 159	Alg.Chr. Vormingscentr.	963
138	Niasstraat 9 t/m 17	Woonhuizen	964
139	Sumatrastraat 16	Kerk Apost. Genootsch.	965

Den Helder/Mijnendienst

140	Ruyghweg ong.	Entree Sportpark	966
240	Bassingracht ong.	Dienstgebouw Marine	4431

Den Helder/Oostsloot

141	Prins Hendriklaan 21	Woonhuis	967
142	Hoogstraat 25, 27, 29	Woonhuizen	968
143	Hoogstraat 32, 34	Woonhuizen	969
144	Hoogstraat 50	Woonhuis	970
145	Hoogstraat 82	Cafe	971
146	Hoogstraat 86	Oud-Gereformeerde Kerk	972
147	Hoogstraat 134	Woonhuis	973
148	Koningsplein 9	Belasting en accijnsk.	974
149	Koningsplein/Loodsgracht	Brug	975
150	Koningstraat 14	Bedrijfspand	976
151	Koningstraat 43, 45	Woon/winkelpand	977
152	Koningstraat 44, 46	Woon/winkelpand	978
153	Loodsgracht 33	Woonhuis	979
154	Loodsgracht 47	Woonhuis	980
155	Loodsgracht 48	Woonhuis	981
156	Loodsgracht 52	Woonhuis	982
157	Loodsgracht 69, 70	Woonhuizen	983
158	Loodsgracht 79	Woonhuis	984
159	Molengracht 5	Vrijmetselarij W.F.K.	985
160	Molengracht 12, 13, 14, 15, 16	Woonhuizen	986
161	Molengracht 17	Bakkerij	987
162	Molenstraat 1	Muziekschool	988
163	2e Vroonstraat 18	Woonhuis	989

Den Helder/Oud Den Helder

164	Helden der Zeeplein	Monument Reddingswezen	990
165	J.C. Rijpstraat 1	Creativiteitscentrum	991

Den Helder/Sluisdijk

166	Beatrixstraat 92	Woon/winkelpand	992
167	Janzenstraat 25, 27	Woonhuizen	993
168	Janzenstraat 58 t/m 84, 49 t/m 75	Woonhuizen	994
169	Janzenstraat 68 t/m 76	Woonhuizen	995
170	Steengracht 25	Chr.Gerefermeerde Kerk	996

Den Helder/Tuindorp-oost

171	Brakkeveldweg 17 t/m 49 Anjelierstraat 5 t/m 15	Woningbouwcomplex	997
172	Brakkeveldweg 51	School	998
174	Dahliastraat 20 t/m 30	Woonhuizen	1000

Den Helder/Tuindorp-west

173	Crocusstraat 35 t/m 45	Woonhuizen	999
175	Narcisstraat 23 t/m 33	Woonhuizen	1001
176	Narcisstraat 40 t/m 58	Woonhuizen	1002
177	Tuinstraat 1 t/m 31	Woningbouwcomplex	1003

Den Helder/Visbuurt

178	Bassingracht 1, 2	Woon/winkelpand	1004
179	Bassingracht 5, 6	Woonhuis	1005
180	Brouwerstraat 46	Woonhuis	1006
181	Van der Duyn van Maasdamstraat 8 t/m 20	Woonhuizen	1007
182	Van Hogendorpstraat 1 t/m 19, 2 t/m 20 Fabrieksgracht 55 t/m 67	Woningbouwcomplex	1008
183	Van Hogendorpstraat 40 t/m 68, 37 t/m 67	Woonhuizen	1009
184	Nieuwstraat 13, 15	Woonhuizen	1010
186	Spoorgracht 6	Kantoor/woonhuis	1012
187	Spoorgracht 7, 8	Woonhuizen	1013
188	Spoorgracht 37	Winkelpand	1014
189	Spoorgracht 41, 42	Woonhuis	1015
190	Spoorgracht 44	Hotel	1016
191	Jan in 't Veltstraat 92	Pastorie	1017
192	Jan in 't Veltstraat 94	R.K. Kerk	1018
193	Jan in 't Veltstraat 110	Winkelpand	1019
194	Vismarkt 1	Woonhuis	1020
195	Vismarkt 3	School	1021
196	Vijzelstraat 60	Woonhuis	1022
197	Vijzelstraat 73	Buurthuis	1023

Den Helder/Vogelbuurt

198	Fazantenstraat	Woonblok met winkels	1024
199	Fazantstraat 15, Ooievaarstraat 62	Gereformeerde Kerk	1025
200	Burgemeester Houwingsingel	Woonhuizen	1026
201	Reigerstraat	Woonblok met winkels	1027
202	Ruyghweg 72 t/m 102	Woonhuizen	1028
185	Sperwerstraat 25 t/m 43	Woonhuizen	1011

Den Helder/Willemsoord

203	Havenplein 1	Kantoor	1029
204	Keizersgracht 83a, 84, 85, 86	Bedrijfje/woonhuis	1030
205	Nieuwe Kerkplein 2	Hervormde Kerk	1031
206	Weststraat 59	Pastorie bij Kerk	1032
207	Weststraat 63	Woonhuis	1033
208	Weststraat 65	Woon/winkelpand	1034
209	Weststraat 72	Woonhuis	1035
210	Weststraat 82	Woonhuis	1036
211	Westraaat 83, 83a, 83b	Woon/winkelpand	1037
212	Weststraat 110	School	1038

Den Helder/Linie en Forten

214	Fort Erfprins	Toegangspoort	1040
215	Fort Erfprins	Paardenstallen	1041
216	Fort Erfprins	Verdedigingslinie op fort	1042
217	Fort Erfprins	Tekenkamer dienst	1043
218	Fort Oostoever	Verdedigingswerken	1044
219	Fort Oostoever	Loodsen	1045
241	Fort Dirksz. Admiraal	Kazemat	4432
242	Fort Erfprins (Fortweg ong.)	Bomvrij vestinggebouw	4433
243	Linie	Kazemat	4434
244	Linie	Stallen	4435
245	Linie	Kazemat	4436
246	Fort Kijkduin	Fort	4437

Den Helder/Rijkswerf Willemsoord

220	Rijkswerf Willemsoord	Helders Marinemuseum	1046
221	Rijkswerf Willemsoord	Wachthuisje	1047
222	Rijkswerf Willemsoord	Hoofdgebouw K.I.M.	1048
223	Rijkswerf Willemsoord	Opleidingsinstituut	1049
224	Rijkswerf Willemsoord	Deel hoofdgeb. K.I.M.	1050
225	Rijkswerf Willemsoord	Lab. scheepwerktuigkunde	1051
226	Rijkswerf Willemsoord	Deel hoofdgeb. K.I.M.	1052
227	Rijkswerf Willemsoord	Dok	1053
228	Rijkswerf Willemsoord	Bergingen, loodgieterij, etc.	1054
229	Rijkswerf Willemsoord	Mastenloods	1055
230	Rijkswerf Willemsoord	Kappen voor kanonneerboten	1056
231	Rijkswerf Willemsoord	Stroomgebouw	1057
232	Rijkswerf Willemsoord	Stoommachinegebouw	1058
233	Rijkswerf Willemsoord	Stoomwerkplaats	1059
234	Rijkswerf Willemsoord	Ketelmakerij	1060
235	Rijkswerf Willemsoord	Scheepsmakerswerkplaats	1061
236	Rijkswerf Willemsoord	Plaatwerkerij	1062
237	Rijkswerf Willemsoord	Schuilplaats	1063
238	Rijkswerf Willemsoord	Commandementsgebouw	1064
239	Rijkswerf Willemsoord	Woonhuis	4430

Den Helder/buitengebied

029	Callantsogervaart 7	Boerderij	738
030	Kortevliet 7	Boerderij	739
031	Langevliet 12	Boerderij	740

036	Langevliet 25	Psychiatrische inrichting Noorderhaven	862
032	Middenvliet 2	Boerderij	741
033	Middenvliet 12	Bedrijfsgebouw (bloembollenhandel)	742
034	Jan Verfailleweg 616	Landhuisje	743
037	Nieuweweg 23	Opslagplaatsen en werkruimte aannemer	863
213	Kerkhoflaan 2	Kerkhofkapel	1039
035	Zanddijk 11	Vrijstaand woonhuis met vakantiehuisje	744
262	Zanddijk ong.	grenspaal	4454

Den Helder/Huisduinen

001	Badhuisstraat 3	vrijstaand woonhuis	710
002	Badhuisstraat 5 en 9	Postkantoor/Politiepost en woonhuis	711
003	Badhuisstraat 26	Kerk	712
004	Badhuisstraat 25a en 27	School	713
005	Badhuisstraat 66 t/m 100	Noodwoningen voor wederopbouw	714
	Tuintjesweg 36 t/m 48		
	Duinweg 27 en 29		
006	Duinweg ong.	Pompstation P.W.N.	715
007	Duinweg 4	Lagement voor Duitseofficieren	716
008	Duinweg 8	Landhuis	717
009	Duinweg 10,12,14	Woonhuisen	718
010	Duinweg 16	Landhuis	719
011	Duinweg 28	Landhuis	720
012	Kijkduinlaan 1 a	Woonhuis	721
013	Kijkduinlaan 2	Landhuis	722
014	Kijkduinlaan 22	Opzichterswoning van loodswezen	723
015	Zeeweg ong.	Vuurtoren Lange Jaap	724
247	Zeeweg ong.	Seinpost	4438

Den Helder/Julianadorp

016	van Foreestweg 13	Boerderij	725
017	van Foreestweg 97	Woonhuis	726
018	Klaverstraat 4	Boerderij	727
019	Langevliet 50	Timmermanswerkplaats	728
020	Langevliet 60	School/Brandweerkazerne	729
021	Loopuytpark t/o 17	Muziektent	730
022	Parkstraat 2	Woonhuis	731
023	Parkstraat 12	Kerk	732
024	Patkstraat 20	Woonhuis	733
025	Proeftuinweg 2	Woonhuis	734
026	Proeftuinweg 7	Woonhuis	735
027	Schoolweg 56	Woonhuis	736
028	J. van der Veerstraat 6 t/m 24	Woonhuizen	737

Den Helder/verdedigingswerken

248	Langevliet bij 18	Schuur	4439
249	Langevliet bij 27	Bomvrije gebouwen	4440
250	Middenvliet ong.	Onbekend	4441

251	Nieuwe Weg ong.	Onbekend	4442
263	Langevliet bij 41	Bomvrij gebouw	4443
252	Rijksweg N 9; Schoolweg ong.	Onbekend	4444
253	Jan Verfailleweg bij 622	Onbekend	4445
254	Jan Verfailleweg bij 622	Tankgracht	4446
255	Zanddijk ong.	Onbekend	4447
256	Boerhaavestraat bij 15	Bomvrij gebouw	4448
257	Achter Fort Kijkduin	Verdedigingswerken	4449
258	Achter Fort Kijkduin	Bomvrij vestinggebouw	4450
259	Langevliet; Schoolweg ong.	Bomvrij gebouw	4451
260	Landbouwstraat bij 5	Schuur	4452
261	Landbouwstraat bij 5	Schuur	4453

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 1, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
drs. N.C. van Goor
Bureau Cultuur
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, mei 1992